

Regulering van de kapitaalschaarste

Kennelijk na lang aarzelen — bijna vijf jaar t.o.v. voorgaande kamerstukken — is er een Memorie van Antwoord verschenen op het initiatief-wetsontwerp Vondeling tot regulering van de kapitaalmarkt (Tweede Kamer der Staten-Generaal, stuk nr. 10679, nr. 6). De vertraging is wellicht politiek te vertalen.

Toen Vondeling dit wetsontwerp indiende verkeerde de PvdA in de oppositie. Wellicht heeft men overwogen, nu deze partij regeringspartij is, het wetsontwerp in te trekken. Hoe het ook zij, uit het verschijnen en vooral uit de inhoud van de MvA blijkt dat het ontwerp gehandhaafd blijft, of zoals Vondeling c.s. schrijven, „na raadpleging van onze politieke vrienden in de Kamer is besloten de behandeling voort te zetten”. Zou dit iets te maken hebben met politieke onvrede over de visie van de huidige bewindslieden t.a.v. de positie van de lokale financiën in de openbare financiën? Een discussie, die zich tijdens de recente behandeling van de begrotingen van Binnenlandse Zaken en het Gemeentefonds op het thema van de decentralisatie toespitste.

Het gaat om het volgende. In het wetsontwerp wordt de mogelijkheid geopend dat de minister van Financiën, gehoord de SER, De Nederlandsche Bank en de Raad voor de Gemeente-financiën, dwingende voorschriften geeft aan banken, verzekeringsmaatschappijen, sociale fondsen enz. over de aanwending van hun beleggingen op lange termijn. Een en ander uitsluitend als er sprake is van de z.g. centrale financiering voor lagere publiekrechtelijke lichamen, zoals gemeenten, provincies en waterschappen, i.c. het stelsel waarbij genoemde publiekrechtelijke lichamen (p.b.l.) uitsluitend mogen lenen via de daartoe aangewezen bankinstellingen (Bank van Nederlandsche Gemeenten resp. Waterschapsbank).

Die te geven voorschriften houden in dat deze beleggers een deel van hun financieringsmiddelen moeten beleggen bij p.b.l. of daarvoor reserveren. Zoals geformuleerd in het wetsontwerp: het geven van voorschriften aan beleggingsinstellingen „om de publiekrechtelijke lichamen te verzekeren van een *op hun behoefte* afgestemd deel van de ter beschikking komende financieringsmiddelen”.

Het aardige element is nu de zinsnede „op hun behoeften enz.”. Dit impliceert dat de bepaling van de *omvang* van de financieringsmiddelen primair bij de p.b.l., bijv. de gemeenten ligt. In het kader van de centrale financiering die reeds van toepassing is (gebaseerd op de Wet kapitaaluitgaven publiekrechtelijke lichamen, Wet K.P.L.) vanaf 1965 was tot dusver de situatie precies andersom. De centrale overheid bepaalde hoeveel z.g. vaste financieringsmiddelen ter beschikking kwamen voor de gemeenten. Het gevolg was uiteraard een voortdurende spanning tussen het door de centrale overheid *toelaatbaar* geachte bedrag aan financieringsmiddelen en het door de gemeenten *wenselijk*, en ook gezien de regelmatige pieken van zeer hoge kortlopende schuld tijdens perioden van werkelijke „overspanning” wegens onderhanden zijnde kapitaalwerken (pipe line) en het stuwmeer van kapitaalwerken, *noodzakelijk* geachte bedrag. Een aardige indicatie van

beide kanten geeft bijv. de raming van het bedrag aan financieringsmiddelen door de Raad voor de Gemeentefinanciën à raison van f. 4.760 mln. bruto (incl. aflossingen) en het blijkens de miljoenennota beschikbare bedrag van ruwweg f. 2.600 mln. Daar komt dan bij dat het rijk zelf nauwelijks financieringsproblemen heeft in verband met haar privileges bij enkele institutionele beleggers door (via de z.g. voor-inschrijfrekeningen) gelden voor zich als het ware te laten reserveren en het min of meer onbelemmerde optreden van de particuliere sector.

Deze punten, namelijk de relatieve achterstelling van de gemeentelijke investeringen bij het rijk en de particuliere sector en de onzekerheid over de financieringsmiddelen ter uitvoering van kapitaalwerken, waren de aanleiding tot het wetsontwerp-Vondeling. Intussen zijn, uiteraard bij een zo in het particulier initiatief ingrijpend wetsontwerp, in de vakpers een groot aantal bezwaren ontwikkeld. Onder andere kwamen bezwaren naar voren als:

- gevaren voor werkgelegenheid door (relatieve) afremming van particuliere investeringen;
- weerstanden bij de beleggende instellingen met wellicht herleving van het „beleggerskartel”, populair ook wel beleggersfront genoemd;
- betalingsbalansproblemen;
- doorkruising van het algemeen-economische, centraal geleide beleid van de regering.

Dit laatste argument werd vooral gehoord. Enerzijds is dat wel logisch. Immers, men kan zich afvragen of met het verdelen vóóraf van de financieringsmiddelen, die op de kapitaalmarkt beschikbaar komen, de minister van Financiën een stuk vrijheid op monetair-politiek terrein kwijt raakt en of dit macro-economisch, vanuit *centraal* financieel-economisch kader wenselijk is.

Dit argument lijkt echter wat overdreven. Immers, in de Wet kapitaaluitgaven heeft de centrale overheid een aantal effectieve instrumenten om de lagere overheid wat betreft de investeringen aan banden te leggen. Dat is dan ook gebeurd in de laatste tien jaren. Zoals de Rotterdamse hoogleraar Berg het uitdrukte: „het aandeel van de gemeentelijke investeringen in de nationale investeringen is gedaald”.

Intussen zal het duidelijk zijn dat het element „op hun behoeften” automatisch betekent dat de lagere p.b.l. plannen moeten opstellen voor hun investeringen in het komende jaar. De regering moet immers, uitgaande van dit wetsontwerp, weten wat de behoefte aan financieringsmiddelen voor het komende jaar van de publiekrechtelijke lichamen is. Dit betekent planning o.a. voor de gemeenten, dus wellicht begrotingen met een volwaardige kapitaaldienst als namelijk de vaste financiering verzekerd is. Het voordeel is dat de bestaande, weinig fraaie praktijk waarbij de kapitaalwerken ad hoc via begrotingswijzigingen op de begroting worden gebracht, zal verdwijnen. Hoe dit verder in de praktijk wordt

(Slot op blz. 299)

Inhoud

<i>Drs. F. H. Goudswaard:</i>	
Regulering van de kapitaalschaarste	281
Column	
Medezeggenschap zonder vakverenigingen?, door Prof. Dr. W. Albeda	283
<i>Dr. M. C. Tideman:</i>	
De ontwikkeling van het reisverkeer voor Nederland (1)	284
Notitie	
Een zesje voor jaarverslagen, door Drs. G. de Bruyn	286
<i>Ing. A. C. Gravendeel en Drs. G. Krijnen:</i>	
Aansluitingsproblematiek onderwijs-beroepspraktijk	287
<i>H. Beke-Vogelaar, K. Clement, N. de Groot en R. Maas:</i>	
Modellen in de Nederlandse stedelijke en regionale planningpraktijk	292
Maatschappijspiegel	
Maatschappelijke behoefte aan academici, door Drs. H. J. van de Braak	296
Au courant	
Nieuwe prioriteit, door A. F. van Zweeden	298
Mededeling	299

Uw collega mag onderstaande bon ook overschrijven. Dan behoeft u uw ESB niet te verminken.

Hierbij geef ik mij op voor een abonnement op *Economisch Statistische Berichten*.

NAAM:

ADRES:

Evt.: no. collegekaart (studentenabonnement):

Ingangsdatum:

Ongefrankeerd opzenden aan: ESB,
Antwoordnummer 2524
ROTTERDAM

Handtekening:

Redactie

*Commissie van redactie: H. C. Bos,
R. Iwema, L. H. Klaassen, H. W. Lambers,
P. J. Montagne, J. H. P. Paelinck,
A. de Wit.
Redacteur-secretaris: L. Hoffman.
Redactie-medewerkster: Mej. J. Koenen.*

Adres: Burgemeester Oudlaan 50,
Rotterdam-3016; kopij voor de redactie:
postbus 4224.
Tel. (010) 14 55 11, toestel 3701.
Bij adreswijziging s.v.p. steeds adresbandje
meesturen.

Kopij voor de redactie: in tweevoud,
getypt, dubbele regelafstand, brede marge.

Abonnementsprijs: f. 109,20 per kalenderjaar
(incl. 4% BTW); studenten f. 67,60
(incl. 4% BTW), franco per post voor
Nederland, België, Luxemburg, overzeese
rijksdelen (zeepost).

Betaling: Abonnementen en contributies
(na ontvangst van stortings/giro-
acceptkaart) op girorekening no. 122945
i.n.v. Economisch Statistische Berichten
te Rotterdam.

Losse nummers: Prijs van dit nummer f. 3,-
(incl. 4% BTW en portokosten).
Bestellingen van losse nummers
uitsluitend door overmaking van de hierboven
vermelde prijs op girorekening no. 8408
i.n.v. Stichting het Nederlands Economisch
Instituut te Rotterdam met vermelding
van datum en nummer van het gewenste
exemplaar.
Abonnementen kunnen ingaan op elke
gewenste datum, maar slechts worden
beëindigd per ultimo van een kalenderjaar.

Advertenties: B.V. Koninklijke Drukkerijen
Roelants - Schiedam
Lange Haven 141, Schiedam.
tel. (010) 260 260, toestel 908.

Stichting
Het Nederlands Economisch Instituut

Adres: Burgemeester Oudlaan 50,
Rotterdam-3016; tel. (010) 14 55 11.

Onderzoekafdelingen:

Arbeidsmarktonderzoek
Balanced International Growth
Bedrijfs-Economisch Onderzoek
Economisch-Technisch Onderzoek
Vestigingspatronen
Macro-Economisch Onderzoek
Projectstudies Ontwikkelingslanden
Regionaal Onderzoek
Statistisch-Mathematisch Onderzoek
Transport-Economisch Onderzoek

Medezeggenschap zonder vakverenigingen?

De verleiding voor werkgevers, medezeggenschap te gebruiken als middel om de vakverenigingen buiten de deur te houden, is permanent aanwezig. Het is een bekend beeld, de relatie tussen de vakvereniging en de onderneming te zien als die van een leger met twee generaals. Beide, de onderneming en de vakvereniging, ontlenen hun macht en daarmee de mogelijkheid om te functioneren aan de loyaliteit der werknemers.

Op het eerste gezicht gooit de onderneming dan hoge ogen. Zij heeft de werknemer 2.000 uur per jaar binnen haar muren en heeft dus alle mogelijkheid hem of haar te beïnvloeden en zijn/haar loyaliteit tegenover de onderneming te versterken. Samenwerken aan een gemeenschappelijke taak is ongetwijfeld de beste weg naar groeps-solidariteit en dus naar loyaliteit van de werknemers tegenover de onderneming.

De positie van de vakvereniging lijkt daar tegenover veel moeilijker. De vakbondsvergaderingen worden slecht bezocht. De vakbondsbladen worden niet door ieder lid met evenveel interesse gelezen. Welke mogelijkheden heeft een vakvereniging op die manier om de loyaliteit van haar leden op peil te houden?

Deze vraag dringt zich op, wanneer men constateert dat deze loyaliteit toch bestaat en van tijd tot tijd gemobiliseerd kan worden. Veel werkgevers hebben dit de laatste jaren tot hun grote teleurstelling kunnen ervaren. Een goed personeelsbeleid, goede sociale diensten en aandacht voor de arbeidsinhoud en arbeidsomstandigheden kunnen niet voorkomen dat, wanneer een conflict ontstaat over zaken binnen of buiten de onderneming gelegen, de loyaliteit tegenover het vakbondsparool de doorslag geeft.

Waar komt die loyaliteit vandaan? Is het het klassebewustzijn der werknemers, dat in laatste instantie deze loyaliteit in stand houdt? Ik betwijfel het. Hoewel er in veel gevallen, en met name bij sommige groepen (zoals havenarbeiders, bouwvakkers e.d.), wel zoiets bestaat, vooral bij actieve vakbonds-

leden, is er bij anderen weinig van te bespeuren. Belangrijker lijkt mij, dat er méér dan één vorm van loyaliteit is. Er is inderdaad de loyaliteit zoals die ontstaat door dag aan dag samenwerken aan een gemeenschappelijke taak. Deze loyaliteit is er en is in onderzoeken te constateren 1). Maar zij sluit een zeker wantrouwen ten aanzien van de verdelingsvragen binnen onderneming en samenleving niet uit. Het „rekenen als vijanden” heeft een wijdere strekking dan de verhoudingen binnen de onderneming.

Een wezenlijk probleem van de vakverenigingen is uiteraard dat deze loyaliteit vaak mager is. Dat zij voornamelijk te mobiliseren is voor verdelingsvragen, waaraan geld te pas komt. Weliswaar kwam het voor dat bepaalde beslissingsbevoegdheden van de directie ter discussie werden gesteld, maar dan ging het toch vooral om concrete gevallen, waarbij met name de werkgelegenheid van de betrokken werknemers in gevaar was (de ENKA-affaire net zozeer als de beroemde „affaire-Lip”). Een belangrijke vraag voor de toekomst is uiteraard in hoeverre werknemers bereid zullen zijn zich net zozeer in te zetten voor „immateriële” eisen als voor loonsverhogingen. Hoewel tijdens de onderhandelingen der laatste jaren deze eisen vaak de onderhandelingen in sterke mate bemoeilijkten, waren zij zelden het breekpunt. Toch zijn er nieuwe ontwikkelingen, met name waar de vakverenigingen concrete eisen stelden met betrekking tot organisatie en inhoud van het werk 2).

Zolang de vakverenigingen vrezten, dat het niet mogelijk is te staken voor medezeggenschap, zullen zij deze zaak liever langs de indirecte weg van het parlement aan de orde stellen. Maar het is duidelijk dat hier ook een kans ligt voor de werkgevers. Medezeggenschap, opgelegd door de wetgeving, zal in de meeste gevallen aan de vakverenigingen

slechts een ondergeschikte rol toekennen. Zie de Wet op de Ondernemingsraden, zie de Structuurwet. Kan medezeggenschap op die manier gebruikt worden als een middel om een goede relatie met het personeel op te bouwen, buiten de vakvereniging om? En — een stap verder — zou zo'n goede relatie niet gebruikt kunnen worden om de vakverenigingen buiten de deur te houden?

Ik heb het gevoel dat deze mogelijkheid op de agenda van veel werkgevers staat. Naarmate de vakorganisaties zich duidelijker polariserend opstellen, is de verleiding dit te proberen — lijkt mij — groter. Maar is het een beleid met reële mogelijkheden? Ik betwijfel het zeer. De volgende argumenten geven mij daartoe aanleiding.

1. Wanneer bij de vakvereniging het inzicht rijpt, dat medezeggenschap een middel is om haar invloed te ondermijnen, zullen zij zich ertegen keren. Medezeggenschap zonder de vakvereniging zal in de praktijk gemakkelijk neerkomen op medezeggenschap tegen de vakverenigingen. Ik sla de mogelijkheid daartoe niet hoog aan.

2. De medezeggenschap geheel ontrekken aan de invloed der vakverenigingen komt erop neer dat de neiging van deze organisaties, zich éézijdig op de verdelingsvragen te richten, zou versterken. Een ontwikkeling, die voor de arbeidsvrede weinig goeds kan inhouden.

3. De actieve bemoeienis van vakverenigingen met de medezeggenschap in de zin van vorming, instructies enz., kan niet slechts de kwaliteit van de medezeggenschap ten goede komen, maar ook depolariserend werken, doordat ze vakverenigingen betreft bij het ondernemingsgebeuren. Het is duidelijk dat dit niet geldt voor principieel polariserende vakverenigingen, die het geloof in de mogelijkheid van geleidelijke veranderingen in de onderneming verloren hebben. Zulke vakverenigingen zullen overigens, naar de ervaring leert, met medezeggenschap überhaupt niets te maken willen hebben.

1) W. W. Daniel, *Beyond the wage bargain*, uitg. PEP, Londen.

2) Zie mijn artikel Vakvereniging en werkplaats, *ESB*, 21 augustus 1974, blz. 711.

De ontwikkeling van het reisverkeer voor Nederland (I)

DR. M. C. TIDEMAN

Reeds vanaf 1965 zijn de uitgaven van het Nederlandse reisverkeer groter dan de ontvangsten. Dr. M. C. Tideman, die een adviesbureau voor toerisme en horeca leidt, geeft in dit artikel een overzicht van de inkomsten van het reisverkeer in Nederland, die hij confronteert met de uitgaven. Hij komt tot de conclusie dat verwacht mag worden dat de uitgaven de ontvangsten verder zullen gaan overschrijden. In een volgend artikel zal nader aandacht worden besteed aan de ontwikkeling van de hotellerie in het reisverkeer.

Zoals uit de titel reeds blijkt, wil dit artikel ingaan op het reisverkeer in Nederland. Met opzet wordt hier niet gesproken over toerisme, omdat in de term „reisverkeer” duidelijker naar voren komt dat naast het reizen voor genoegen — ook wel recreatief reisverkeer of toerisme genoemd — tevens het reizen voor zakelijke doeleinden in cijfers van overnachtingen en bestedingen is begrepen. Ten einde een duidelijker inzicht te krijgen in de verschillende onderdelen van dit reisverkeer is een schema opgenomen. Ter voorkoming van misverstanden dient nadrukkelijk te worden opgemerkt, dat in vreemde talen onder toerisme zowel het recreatieve als het zakelijke reisverkeer wordt verstaan. (tourism, le tourisme, el turismo, der Tourismus, maar ook der Fremdenverkehr).

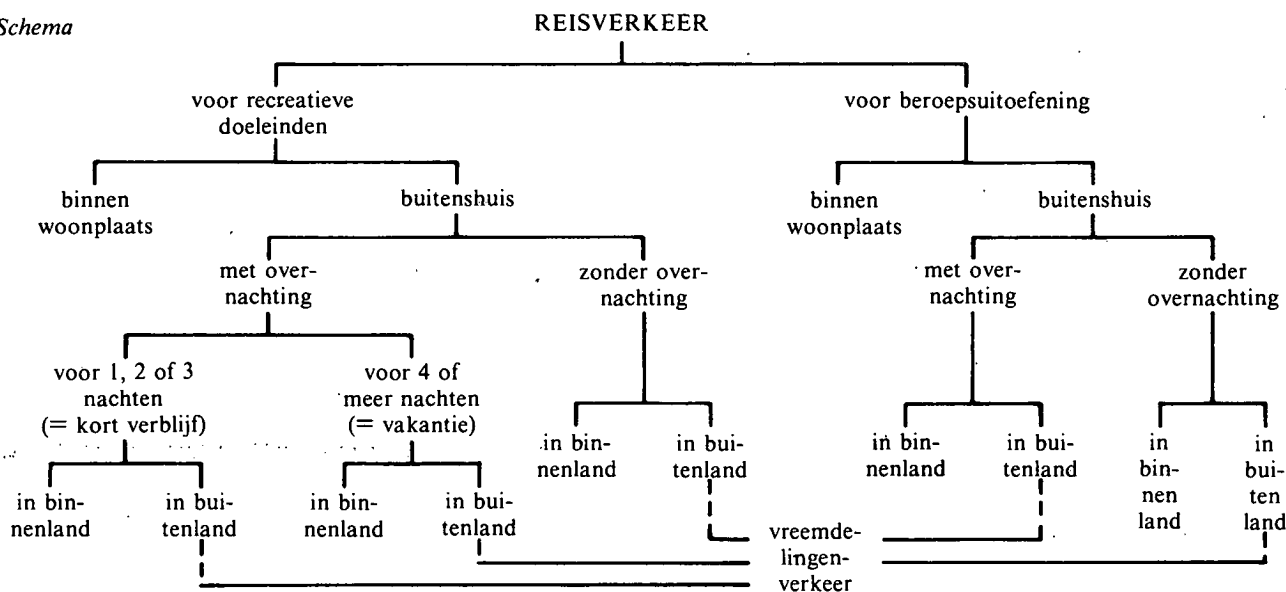
Uit dit schema blijkt, dat wij met twaalf deelmarkten in het reisverkeer werken: zeven in de recreatieve sfeer en vijf tijdens beroepsuitoefening. In beide blijft één deelmarkt geografisch beperkt tot de woonplaats, bij twee deelmarkten vinden er reizen plaats zonder overnachting buitenshuis, die zowel met als zonder grensoverschrijding kunnen zijn. De overige deelmarkten gaan steeds gepaard met één of meer overnachtingen buitenshuis in binnen- of buitenland.

Hoewel de term „vreemdelingenverkeer” nog veel gebruikt wordt in de zin van alle reisverkeer buiten de woonplaats, zoals ook in de benaming VVV (Vereniging voor Vreemdelingenverkeer), willen wij deze term graag reserveren voor het *grensoverschrijdende* deel van het reisverkeer. Het is juist dit grensoverschrijdende reisverkeer, waarop wij hier wat nader willen ingaan. Voor Nederland is dan uiteraard enerzijds het inkomende vreemdelingenverkeer van belang, anderzijds het uitgaande. De met deze twee samenhangende bestedingen vormen dan de betalingsbalans van het reisverkeer.

Inkomend vreemdelingenverkeer

Ten einde het inzicht in de samenstelling van het inkomende vreemdelingenverkeer en de daarmee gepaard gaande bestedingen te verbeteren is tabel I opgenomen. Hierin worden horizontaal de aantallen gasten per verblijfsvorm opgesomd, die door vermenigvuldiging met de bijbehorende gemiddelde verblijfsduur een aantal verblijfsdagen opleveren. Vervolgens worden de verblijfsdagen vermenigvuldigd met een bedrag dat als gemiddelde dagbesteding

Schema

(zowel in als buiten het logiesverstrekkeende bedrijf) kan worden aangehouden. Zodoende verkrijgen we dan een totale besteding per verblijfsvorm.

De verschillende verblijfsvormen zijn verticaal weergegeven, waardoor o.a. een onderscheid tussen recreatief en zakelijk bezoek van buitenlanders valt op te maken. De belangrijke categorie hotels is daarom onderverdeeld naar soort van hotelgasten (namelijk enerzijds zakenlieden en anderzijds recreanten uit resp. de Verenigde Staten, Europa en overige landen), omdat het niveau van de gemiddelde dagbesteding van deze zes nogal uiteenloopt. Vervolgens worden enige verblijfsvormen genoemd, die nagenoeg alleen als recreatief kunnen worden aangemerkt: pension, camping, jeugdherberg en gemeubileerde kamers of huizen, waarvan de laatste logiesvorm vrijwel uitsluitend in de uitgebreide kuststreek voorkomt, maar dan ook in talrijke mate. De som van deze verblijfsvormen geeft de omvang aan van het totale betalende logies van buitenlanders in ons land. Daarbij komen dan nog degenen die bij familie of kennissen verblijven en voor hun logies niets betalen, maar natuurlijk wel voor vervoer, eten en drinken buitenshuis, voor aankopen in de detailhandel en voor vermaak.

Tenslotte is dan nog de verblijfsvorm „dagbezoek” te onderscheiden, waarbij weer een afsplitsing van de zakelijke dagbezoekers mogelijk is. Het lijkt gewenst de aandacht erop te vestigen dat het dagbezoek van buitenlanders aan ons land niet alleen kwantitatief zeer omvangrijk is, maar ook in de bestedingen: nagenoeg de helft van de totale deviezenontvangsten is van deze verblijfsvorm afkomstig! Hetgeen doorgaans veronachtzaamd wordt.

Tabel 1. Inkomend vreemdelingenverkeer in 1973, naar verblijfsvorm, -dagen en bestedingen

Verblijfsvorm	Gasten	Verblijfsdagen	Gemiddelde dagbesteding	Totale besteding	
	in miljoenen			in miljoenen guldens	in %
Hotel					
w.v. zakenlieden					
uit Verenigde Staten ...	0,13	0,317	200	63,4	2,5
uit Europa	0,89	1,821	135	245,8	9,6
uit overige landen	0,18	0,417	200	83,4	3,2
recreanten					
uit Verenigde Staten ...	0,27	0,529	157,5	83,3	3,2
uit Europa	0,94	2,439	90	219,5	8,6
uit overige landen	0,15	0,306	170	52,0	2,0
Totaal hotel	2,56	5,829	128	747,4	29,1
Pension	0,48	1,97	55	108,4	4,2
Camping	0,72	4,66	35	163,1	6,4
Jeugdherberg	0,10	0,30	25	7,5	0,3
Gemeubileerd	0,11	2,38	55	130,9	5,1
Totaal betaald logies	3,97	15,14	76	1.157,3	45,1
Bij familie en kennissen	0,40	6,36	25	159,0	6,2
Totaal logies	4,37	21,50	61	1.316,3	51,3
Dagbezoek zakenlieden	7,5	7,5	70	525	20,5
Dagbezoek recreanten	29	29	25	725	28,2
Totaal-generaal inkomend vreemdelingenverkeer	40,87	58	44	2.566,3	100

a) afgerond op vijftallen guldens, behalve voor recreanten uit de Verenigde Staten die in hotels logeren en de totalen.

De som van de vermenigvuldigingen van de aantallen verblijfsdagen in deze dertien onderscheiden logiesvormen met de bij elk behorende dagbesteding, kan natuurlijk nooit precies gelijk zijn aan het bedrag dat De Nederlandsche Bank als voorlopig cijfer van de ontvangsten uit „reisverkeer niet-ingezetenen” heeft gepubliceerd 1), te weten f. 2.684 mln. Ook dit cijfer bevat de nodige onzekerheden, omdat de controle op de toerekening van deze valuta-ontvangsten aan het reisverkeer moeilijk is. Daarenboven moet in aanmerking worden genomen de marge die in onze benadering ontstaat door optelling van dertien posten, elk ontstaan uit vermenigvuldiging van twee afgeronde bedragen (verblijfsdagen in miljoenen en dagbesteding in vijftallen guldens). In dit licht gezien is het opgetreden verschil van 4% ons inziens zeker minimaal te achten.

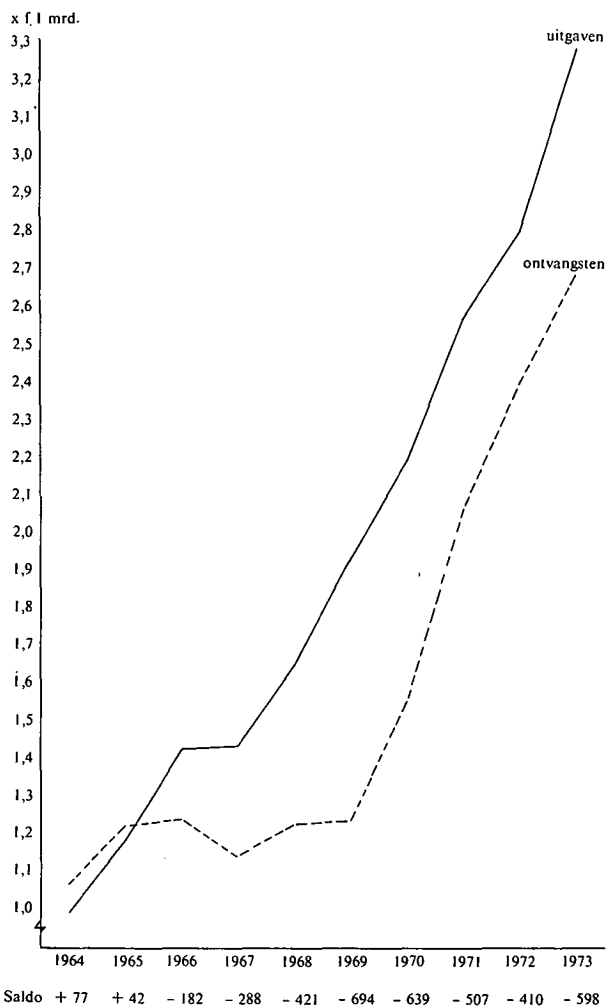
Uitgaand vreemdelingenverkeer

De tegenhanger van de hiervoor berekende ontvangsten uit het inkomende vreemdelingenverkeer wordt uiteraard gevormd door de uitgaven door Nederlanders tijdens reizen in het buitenland. Dit bedrag wordt eveneens regelmatig door De Nederlandsche Bank in haar kwartaalverslagen gepubliceerd, alsmede in de Maandstatistiek financieewezen van het CBS. Voor 1973 was dit een bedrag van f. 3.282 mln. Het zou ons inziens te ver voeren in dit verband nader in te gaan op de samenstelling ervan, want deze is nog heterogener dan de tegenpost die in tabel 1 werd gedifferentieerd; het betreft hier immers bestedingen van Nederlanders in een veelheid van landen. Liever willen wij tot slot van deze korte beschouwing enige aandacht besteden aan de uit de twee hiervoor besproken posten samengestelde „betalingsbalans van het reisverkeer”.

De betalingsbalans van het reisverkeer

Zoals hiervoor is aangetoond, staan tegenover f. 2.684 mln. aan ontvangsten f. 3.282 mln. aan uitgaven, een negatief saldo dus van bijna f. 600 mln. Uit figuur 1 moge blijken, dat dit geen incidenteel verschijnsel is, maar wel een verslechtering betekent na een langzame afname van het negatieve saldo van 1970 tot en met 1972.

Figuur 1. Ontvangsten en uitgaven reisverkeer voor Nederland, 1964-1973

1) De Nederlandsche Bank, Verslag over het tweede kwartaal 1974.

Een zesje voor jaarverslagen

Over het geheel genomen hebben 50 vooraanstaande Nederlandse ondernemingen de voorschriften van de Wet op de Jaarrekening niet onbevredigend nageleefd (Prof. Slot gaf daarvoor een zesje), maar omdat de wet erg bescheiden eisen stelt, is daardoor aan haar hoofdgedachte — goed inzicht in rentabiliteit, solvabiliteit en liquiditeit — onvoldoende recht wedervaren.

Dat blijkt uit een onderzoek van de afdeling bedrijfs-economie van het Economisch Instituut van de Rijks-universiteit te Utrecht, die daarom in haar rapport Vijftig jaarverslagen; gewogen en te licht bevonden?, uitgegeven door Stenfert Kroese te Leiden, enige verdergaande, maar toch betrekkelijk beperkte wensen inzake de jaarverslagen heeft opgesteld 1). Toen het onderzoekteam onder leiding van Prof. Dr. R. Slot de jaarverslagen aan die wensen toetste, waren de resultaten niet bevredigend, ofschoon die wensen niet een zodanige openheid inhielden dat het bedrijfsbelang zou worden geschaad; die wensen kwamen evenmin neer op overdreven administratief-technische eisen. Er bestaat een zekere mate van overeenstemming tussen de wensen van het team en de nieuwe normen voor de Sijthoffprijs voor jaarverslagen.

Vrijdag 28 februari jl. heeft het team in twee bijeenkomsten het rapport toegelicht en vragen beantwoord; 's ochtends voor persvertegenwoordigers en 's middags voor vertegenwoordigers van de betrokken bedrijven.

Uit de toelichtingen stippen we de volgende punten aan. Het rapport is opgesteld voor buitenstaanders met enige economische scholing. Het is bedoeld als uitnodiging aan de bedrijven tot verdere discussie, aansluitend op die in kringen van accountants, wetenschap en vakbladen, over de noodzakelijke verbeteringen in de jaarverslagen. Het team heeft plannen tot verder onderzoek naar de verantwoording van de beloning van commissarissen, naar de keuze van het afschrijvingssysteem en naar de verantwoording van buitengewone lasten en baten. Als resultaat van de persconferentie zal het team overwegen een vergelijkend onderzoek in te stellen naar het personeels- en financieel jaarverslag, naar de sociale jaarverslagen voor zover naast of in de plaats van personeelsverslagen uitgegeven en naar de vraag in hoeverre de uitkomst van voorspellingen e.d. in directieverslagen in het volgend jaarverslag wordt verklaard.

Op een vraag of de meestal dure uitvoering van de jaarverslagen niet kan worden vereenvoudigd om het bespaarde geld te gebruiken voor inhoudelijke verbetering, antwoordde het team dat men soms door de vele foto's wat moeite had de cijfers naast elkaar te zien. Door de inflatie neemt het belang toe om te laten zien hoe de gevolgen daarvan in de jaarrekening zijn verwerkt. Een verklaring dat met de technologische veranderingen rekening is gehouden, is tevens aan te bevelen. Met informatie, buiten het jaarverslag verkregen, is in het rapport geen rekening gehouden omdat het team alleen de jaarverslagen

als informatiemedium wilde beoordelen. Uit een suggestie van het team, tot meer overleg in het bedrijfsleven te komen, zou men kunnen afleiden dat overleg werd bedoeld zoals dat reeds tussen de sociale en personeelsafdelingen van enkele grote bedrijven bestaat.

Het is gebleken, dat enkele topmensen in het bedrijfsleven zich voorstander hebben getoond van toepassing van de actuele-waarde-methode (vervangingswaarde), hoewel hun bedrijven zich op de historische kostprijs baseren. Een andere inconsequentie is, dat een der grootste ondernemingen de schijnwinsten veroorzaakt door de inflatie buiten de kwartaalcijfers te houden, doch dit niet doet in de jaarcijfers vanwege de internationale resultatenvergelijking. Een deelnemer aan de conferentie wees erop, dat tegenwoordig veel gegevens in het algemene verslag staan, omdat de ondernemingen zich ook tot andere groepen dan de geldgevers richten. Het team meende, dat deze gegevens dan buiten de accountantsverklaring omtrent de jaarrekening vielen. Deze opmerking sloot aan bij de kritiek betreffende een onduidelijke indeling van bepaalde jaarrekeningen. Indien een onderneming een apart pensioenfonds heeft, is het volgens het team voldoende in de jaarrekening te vermelden waar de cijfers omtrent dat fonds zijn te vinden, ofschoon meer gegevens in de jaarstukken welkom zouden zijn.

Het onderzoekteam heeft reden om aan te nemen, dat naast de bovenvermelde kritiek op de onderzochte jaarrekeningen veel meer kritische opmerkingen zouden voortvloeien uit een onderzoek van de jaarverslagen van andere ondernemingen.

Tijdens de persconferentie kwamen meer en ook wat meer indringende vragen naar voren dan in de bespreking met de vertegenwoordigers van de bedrijven; mogelijk wisten die bijv. al dat belanghebbenden zoals aandeelhouders en ondernemingsraad zich tot de Ondernemingskamer van het Gerechtshof te Amsterdam kunnen wenden als een jaarverslag beneden de wettelijke maat blijft. Die instantie gaat overigens niet gebukt onder overwerk. Een der aanwezigen in de ochtenduren hechtte weinig waarde aan jaarverslagen, maar des te meer aan tussentijdse actuele informatie van de bedrijven. Maar naar mag worden gehoopt, zo meent schrijver dezes, doet die ter plaatse weinig weersproken opvatting de public-relationsfunctionarissen enerzijds en de journalisten anderzijds niet vergeten, dat actuele informatie aan waarde wint tegen de achtergrond van voldoende basisgegevens omtrent solvabiliteit, liquiditeit en rentabiliteit, die goede jaarstukken bieden.

G. de Bruyn

1) *ESB* zal binnenkort meer aandacht aan dit onderzoek besteden, red.

Er zijn uiteraard een aantal oorzaken aan te wijzen voor dit negatieve saldo. Daar is niet alleen het gegeven dat Nederlanders een reislustig volk zijn, maar ook het feit dat we nu eenmaal erg veel buitenland hebben. Dat Nederland echter bepaald niet het enige land is met een negatief saldo op de reisverkeersbalans, moge tenslotte duidelijk worden uit tabel 2, die is samengesteld uit gegevens van de Organisatie voor Europese Samenwerking en Ontwikkeling. De meeste landen die niet specifiek toeristisch zijn, hebben een groter of kleiner tekort op hun reisverkeersbalans. Extreme voor-

beelden zijn Spanje, dat in 1973 bijna twaalf maal zoveel ontving als het uitgaaf en Zweden dat minder dan een derde deel van de uitgaven terugontvangt.

Over 1974 is uiteraard nog geen internationaal vergelijkingsmateriaal aanwezig; voor Nederland lijkt het reëel op grond van de voorlopige bankcijfers over drie kwartalen te veronderstellen dat het in tabel 2 genoemde percentage van de ontvangsten ten opzichte van de uitgaven verder zal dalen, namelijk tot ongeveer 75. Oorzaak daarvan is een vrijwel stabiel ontvangstenniveau bij een toename

Aansluitingsproblematiek onderwijs - beroepspraktijk

ING. A. C. GRAVENDEEL
DRS. G. KRIJNEN

Onderstaand artikel is gebaseerd op de resultaten van het onderzoek „Aansluiting onderwijs-beroepspraktijk”, dat door Bakkenist, Spits en Co, Organisatie-adviseurs, in samenwerking met het Instituut voor Toegepaste Sociologie te Nijmegen in opdracht van het Ministerie van Sociale Zaken is uitgevoerd. De auteurs, die resp. werkzaam zijn bij deze instellingen gaan vooral in op de factoren die de kwalitatieve aansluiting tussen onderwijs en beroepspraktijk beïnvloeden en op de wijze waarop deze aansluiting kan worden verbeterd. Zij confronteren daartoe de eisen die in functies worden gesteld met de onderwijsdoelstellingen volgens een model van gestructureerde communicatie.

Eén van de doeleinden van het sociaal-economisch beleid is volledige werkgelegenheid. Dit is in het verleden geheel en nu nog in hoofdzaak kwantitatief opgevat: het zoeken naar een evenwicht tussen aanbod van arbeidskrachten en het totaal aantal beschikbare arbeidsplaatsen. De laatste jaren ontstaat steeds meer aandacht voor het kwalitatieve element hiervan. De juiste man met de juiste kennis en vaardigheden op de juiste plaats. In het kader van de werkgelegenheidsproblematiek dient dan ook zowel naar een kwantitatief als naar een kwalitatief evenwicht te worden gestreefd. Hierbij zal de beroepsbeoefenaar bij de keuze van zijn beroep c.q. opleiding, onder meer rekening moeten houden met de behoefte van de samenleving aan arbeidskrachten met verschillende soorten scholing en van verschillende scholingsniveaus. Anderzijds zal bij het creëren van werkgelegenheid rekening moeten worden gehouden met de aanleg, opleiding en voorkeuren van beschikbare beroepsbeoefenaren.

In dit artikel zal met name worden ingegaan op de factoren die de kwalitatieve aansluiting tussen onderwijs en beroepspraktijk beïnvloeden en de wijze waarop deze aansluiting tussen onderwijs en beroepsbeoefening kan worden verbeterd ¹⁾. Als basis hiervoor wordt gezien de confrontatie van functie-eisen met onderwijsdoelstellingen.

Voordat nader zal worden ingegaan op deze aansluitingsproblematiek zullen wij eerst een aantal uitgangspunten nader toelichten. De mate waarin onderwijs en beroepspraktijk met elkaar overeenstemmen, is mede afhankelijk van de rol die het onderwijs, de beroepsbeoefenaar en de werkorganisaties die de feitelijke werkgelegenheid creëren, in dit proces spelen. Vooral het (beroeps)onderwijs, waarbij de meest nauwe relatie wordt verondersteld met de beroepspraktijk, dient zich bewust te zijn van het normatieve aspect van de aansluitingsproblematiek, omdat bij een eenzijdige oriëntatie op deze beroepspraktijk de voorbereiding op de andere rollen die de beroepsbeoefenaar heeft te vervullen naast de beroepsrol — hoe belangrijk deze ook is in onze samenleving — te weinig aandacht kan krijgen.

Mede in verband hiermee zouden wij willen stellen dat de behoefte van de beroepspraktijk of ontwikkelingen daarbinnen niet uitsluitend bepalend zijn voor de opzet en de inrichting van het onderwijs. Het onderwijs is immers meer

¹⁾ Zie Instituut voor Toegepaste Sociologie/Bakkenist, Spits & Co; *Aansluiting onderwijs-beroepspraktijk*, Nijmegen/Amsterdam, 1973.

van de reisuittgaven van Nederlanders in den vreemde met ca. 10%. De stabiliteit van de ontvangsten komt vooral door een bijna desastreuze daling van het hotellogies van buitenlanders, dat blijkens tabel 1 weliswaar kwantitatief niet van grote betekenis is (10% van de verblijfsdagen), maar door een gemiddelde dagbesteding die bijna driemaal zo groot is als die van alle buitenlandse gasten (f. 128 tegenover f. 44) kwalitatief des te meer betekent. De stijging van het „toeristische prijspeil” met ca. 8% biedt enige compensatie voor deze volumedaling.

Het lijkt daarom verantwoord in een tweede bijdrage aandacht te besteden aan dit aspect en aan de mede daarvoor beïnvloede situatie in de Nederlandse horecabedrijven in het algemeen.

M. C. Tideman

Tabel 2. Saldo reisverkeersbalans

Land	1972 (x \$ 1 mln.)	1973 (x \$ 1 mln.)	Ontvangste in % van uitgaven	
			1972	1973
Verenigde Staten.....	- 2.032	- 2.121	57	61
Spanje.....	+ 2.418	+ 2.946	1.373	1.189
Italië.....	+ 1.125	+ 914	207	163
West-Duitsland.....	- 2.659	- 4.308	41	34
Oostenrijk.....	+ 1.126	+ 1.369	304	267
Frankrijk.....	+ 278	—	121	—
Verenigd Koninkrijk.....	+ 52	+ 7	104	100
Canada.....	- 228	- 290	84	83
Zwitserland.....	+ 624	+ 791	242	237
Denemarken.....	+ 117	+ 79	131	116
België/Luxemburg.....	- 276	- 415	61	60
Zweden.....	- 498	- 499	26	31
Nederland.....	- 127	- 241	85	80

Bron: OECD, *International tourism and tourism policy*, Parijs, 1974.

dan een „toeleveringsbedrijf” voor de arbeidsmarkt. Zij heeft juist een eigen bijdrage te leveren tot de vormgeving van de samenleving waarin de sociale, de technologische en de economische ontwikkelingen zo'n grote rol spelen. Het onderwijs heeft bovendien tot taak de veelheid van vormingsverwachtingen en -doelinden te ordenen en te integreren tot een aan de mogelijkheden en het belang van de persoonlijke ontwikkeling van het individu aangepaste vorming 2).

Desalniettemin zal het duidelijk zijn dat inzicht in de discrepantie tussen onderwijs en beroepspraktijk noodzakelijk is voor het onderwijs om adequaat te kunnen reageren op ontwikkelingen in deze beroepsbeoefening (waarop zij een voorbereiding wil zijn).

Belang van een onderzoek naar de aansluiting tussen onderwijs en beroepspraktijk

Er bestaan tal van opleidingen die tot doel hebben aanstaande functionarissen zo goed mogelijk voor te bereiden op hun toekomstige rol in de beroepspraktijk. In het kader van een te voeren arbeidsmarktbeleid is hierbij van belang:

- hoeveel mensen worden op welke functies voorbereid;
- wat is de kwalitatieve relatie tussen onderwijs en beroepsuitoefening zoals deze wordt geconcretiseerd door de beroepsbeoefenaar.

Het zal duidelijk zijn dat een goede aansluiting tussen vraag en aanbod op de arbeidsmarkt zowel wat het kwantitatieve als het kwalitatieve aspect betreft van uitermate groot belang is. Immers, verstoringen zullen tot belangrijke sociale en economische nadelen leiden zowel voor het individu als voor de gemeenschap. Kwantitatief komt een gebrekkige aansluiting o.a. tot uitdrukking in de werkloosheidscijfers, kwalitatief komen de gevolgen niet zo expliciet naar voren, maar ze zijn er wel:

- beroepsbeoefenaren constateren discrepanties tussen wat hen tijdens de opleidingen is bijgebracht en wat tijdens de functie-uitoefening wordt gevraagd; in een aantal gevallen leert men verouderde technieken, terwijl actuele lesstof ontbreekt met als mogelijk gevolg een geringe mate van arbeidsmotivatie en derhalve een lagere graad van produktiviteit;
- langere inwerkperioden en meer beperkte inzetbaarheid als gevolg van een weinig adequate voorbereiding op de toekomstige functie;
- aantasting van de arbeidsbevrediging voor degenen, die gedwongen zijn een functie te aanvaarden, die niet passend is in termen van kennis en vaardigheden;
- ontevredenheid over de functie door een relatieve over- of onderbelasting in termen van kennis en vaardigheden;
- toename van het aantal arbeidsongevallen als gevolg van onvoldoende voorbereiding op een functie;
- onnodig hoog verloop van beroepsbeoefenaren uit functies;
- noodzaak tot extra kosten van om- of bijscholing.

Werkelijke aanpassing van de vraag naar arbeidskrachten zal veelal slechts tot stand komen onder druk van de omstandigheden, met name bij een krappe arbeidsmarkt. Aan de aanbodzijde van de arbeidsmarkt is het streven gericht op bevordering van optimale ontplooiingsmogelijkheden van leerlingen, waarbij zowel aan algemeen vormende als beroepsgerichte aspecten aandacht moet worden besteed. De mogelijkheden in beide richtingen zijn echter begrensd.

Het beperken van kwalitatieve onevenwichtigheden is echter alleen mogelijk als resultaat van een arbeidsmarktbeleid op lange termijn. Centraal hierbij zou naar ons oordeel dienen te staan doorbreking van de „taalbarrière” die bestaat tussen onderwijs en beroepspraktijk. In het spanningsveld van deze twee zich min of meer autonoom ontwikkelende werelden zit de leerling/toekomstig beroeps-

beoefenaar. Iedere beperking in de aansluiting tussen wat hij leert en wat hij moet kennen en kunnen in zijn toekomstige functie betekent een minder optimale situatie en geven beperkingen aan zijn effectiviteit en inzetbaarheid in zijn beroepsleven. Overbrugging van de tussen onderwijs en beroepspraktijk bestaande „taalbarrière” kan worden nagestreefd door een proces van gestructureerde communicatie tussen deze beide sectoren op gang te brengen.

Literatuuriëntatie

De aansluitingsproblematiek tussen onderwijs en beroepspraktijk is reeds vele malen onderwerp van studie geweest. Van een aantal van deze studies is getracht te achterhalen wat de relevantie van dergelijke onderzoeken is voor de problematiek van de aansluiting tussen onderwijs en beroepspraktijk. In het algemeen konden deze studies als volgt worden ingedeeld, te weten, onderzoeken die betrekking hadden op resp.:

- evaluatie van opleidingen door deskundigen uit de beroepspraktijk;
- evaluatie van de opleiding door beroepsbeoefenaren die een dergelijke opleiding hadden gevolgd;
- confrontatie van functie-eisen met onderwijs.

Uit de literatuuriëntatie concluderen wij, dat in deze studies veelal te eenzijdig de nadruk wordt gelegd op bepaalde factoren die van invloed zijn op de mate van aansluiting tussen onderwijs en beroepspraktijk. Als basis voor een onderzoek naar de mate van aansluiting tussen (een bepaalde vorm van) onderwijs en (bepaalde functies in) de beroepspraktijk, zien wij de confrontatie van onderwijsdoelstellingen en functie-eisen volgens een model van gestructureerde communicatie. Voordat wij nader ingaan op dit communicatiemodel, zullen wij eerst onze aandacht richten op methoden, waarmee onderwijsdoelstellingen en functie-eisen operationeel kunnen worden gemaakt en kunnen worden geëvalueerd.

Onderwijsdoelstellingen

Onder onderwijsdoelstellingen willen wij hier verstaan de bedoelde, gewenste gedragsveranderingen bij leerlingen ten gevolge van het genoten onderwijs 3). De omschrijving van deze doelstellingen is in het algemeen vaag en weinig expliciet; de doelstellingen zijn veelal geformuleerd in algemene termen, waarvan de betekenis wel is te bevroeden, doch niet eenduidig vaststaat 4). Voor de operationalisering van onderwijsdoelstellingen zijn door onderwijsdeskundigen een aantal systemen van categorieën ontwikkeld waarnaar doelstellingen kunnen worden geclassificeerd 5).

Dergelijke classificatiesystemen zijn opgezet door o.a. een groep Amerikaanse onderwijspsychologen, die sinds 1948 bezig zijn met het ontwikkelen van taxonomieën 6). De

2) Instituut voor Toegepaste Sociologie, *Sociale academie en beroepspraktijk*, Nijmegen, 1971, blz. 1 e.v.

3) B. Bloom (e.a.), *Taxonomy of educational objectives Handbook I, Cognitive Domain*, New York, 1965, blz. 12.

4) J. F. M. C. Aarts en J. A. A. M. Bevers, *Formuleren van onderwijsdoelstellingen*, Nijmegen, 1969.

5) Zie voor overzicht literatuur onderwijsdoelstellingen: E. de Corte, *Actualiteit en analyse van de problematiek der onderwijsdoelstellingen*, Leuven, 1970. Overdruk in *Tijdschrift voor Opvoedkunde*, 1970 - 1971, 16, no. 1.

6) B. S. Bloom (e.a.), *Taxonomy of educational objectives, Handbook I, Cognitive Domain*, New York. D. R. Krathwohl (e.a.), *Taxonomy of educational objectives, Handbook II, Affective Domain*, New York, 1964. R. H. Dave, *Eine Taxonomie Pädagogischer Ziele und Ihre Beziehung zur Leistungsmessung*, in K. U. Jungenkamp en T. Massolek, *Möglichkeiten und Grenzen der Testanwendung in der Schule*, Blets, 1968.

taxonomieën (hiërarchisch gestructureerde classificatiesystemen), die hieronder worden gehanteerd, zijn gebaseerd op een onderscheid naar drie domeinen, te weten:

- het cognitieve domein (Bloom, 1956);
- het affectieve domein (Krathwohl, 1964);
- het psychomotorische domein (Dave, 1968, een eerste aanzet).

Funcctie-eisen

Om op systematische wijze functies te analyseren, is het nodig dat men de beschikking heeft over een analyse-techniek 7). In de beroepspraktijk wordt reeds lang gebruik gemaakt van methoden van functie-analyse; daarom is nagegaan of een bestaand systeem van functie-analyse in aanmerking kan komen om voor dat doel gebruikt te worden.

Ten einde de mate van aansluiting tussen onderwijs en beroepsuitoefening te kunnen analyseren, dient in voor het onderwijs begrijpelijke termen te worden vastgesteld, welke kennis, houdingen en vaardigheden voor de functie-uitoefening vereist zijn. Hiervoor is het nodig, dat de te verrichten functie-activiteiten volledig en in concrete bewoordingen worden vastgelegd. Dit vereist een gedetailleerde inventarisatie van de functie-eisen. De bestaande systemen van functieclassificatie of functiewaardering hebben primair tot doel de onderlinge rangorde van functies ten aanzien van het niveau van de werkzaamheden vast te stellen.

Wanneer wordt uitgegaan van een bestaand systeem van functieclassificatie om de aansluiting tussen onderwijs en beroepspraktijk te achterhalen, kan veelal met vrucht gebruik worden gemaakt van de daarbij behorende inventarisatie- en analysemethode. Aanpassing zal echter op een aantal punten nodig zijn. Na selectie is het functie-analyse-systeem van Bakkenist, Spits & Co voor de inventarisatie en analyse van functie-inhouden als uitgangspunt genomen.

Confrontatie van functie-eisen met onderwijsdoelstellingen: het communicatiemodel

Na in het voorgaande de aansluitingsproblematiek tussen onderwijs en beroepspraktijk aan de orde te hebben gesteld, zullen wij nu nader ingaan op, wat wij de basis van de aansluitingsproblematiek genoemd hebben: de confrontatie van functie-eisen en onderwijsdoelstellingen. Hierbij gaat het om het proces waarbij geanalyseerde functie-eisen „vertaald” moeten worden in geanalyseerde onderwijsdoelstellingen. Uit een vergelijking van de respectievelijke classificatiesystemen voor functie-eisen en onderwijsdoelstellingen is duidelijk geworden dat deze classificatiesystemen naar aard en structuur verschillen, zodat het onder één noemer brengen van functie-eisen en onderwijsdoelstellingen hiermee in een aantal fasen dient plaats te vinden 8).

Om de kwalitatieve relatie tussen onderwijs en beroepspraktijk te kunnen bestuderen, is een gestructureerd communicatiemodel nodig waarin stap voor stap het onderwijs en de beroepspraktijk wederzijds de inhoud van de functie-eisen en de relevantie van de onderwijsdoelstellingen beoordelen. Tevens zal dit communicatiemodel gericht moeten zijn op de terugkoppeling van informatie over de taken die verricht moeten worden (en de daarvoor noodzakelijke scholing), naar die onderwijsinstellingen die een voorbereiding willen zijn op de betreffende functies. Bij het opstellen van het communicatiemodel zijn wij ervan uitgegaan dat er een zekere mate van afstemming bestaat tussen onderwijs — met name het beroepsonderwijs — en de beroepspraktijk. Hiermee wordt bedoeld dat bepaalde onderwijsinstellingen leerlingen kennis, houdingen en vaardigheden bijbrengen, die tijdens de beroepsuitoefening voor het vervullen van bepaalde functies van belang kunnen zijn.

Wil de communicatie tussen opleiding en beroepspraktijk adequaat kunnen verlopen dan zal de wederzijdse confron-

tatie van het oordeel van de functiedeskundigen met het oordeel van de onderwijsdeskundigen zich af dienen te spelen op drie niveaus. Deze drie beoordelingsmomenten worden in het communicatiemodel discrepantieniveaus genoemd, te weten:

• *Eerste discrepantieniveau.* De inhoud van de functie-eisen kan worden beschreven in termen van activiteiten. Het gaat hierbij om een concrete beschrijving van de functietaken in te verrichten handelingen. Ook de inhoud van de doelstellingen van de beroepsvoorbereidende opleiding kan worden uitgedrukt in activiteiten die de abituariënten dienen te beheersen bij het beëindigen van deze opleiding. De confrontatie van functie-eisen met onderwijsdoelstellingen op het eerste discrepantie-niveau vindt plaats door vergelijking van aard en inhoud van de activiteiten waarin deze kunnen worden uitgedrukt.

• *Tweede discrepantieniveau.* De inhoud van deze activiteiten kan vertaald worden in cognitieve (kennis en intellectuele vaardigheden), affectieve (waarden en houdingen) en psychomotorische (vaardigheden in de vorm van handelingsmodellen) elementen 9). Een voorbeeld, ontleend aan onderzoeken 10), kan dit verduidelijken. De kraanbestuurder van een bouwkraan heeft onder meer als taak: het uitvoeren van reparaties aan een bouwkraan. Eén van de cognitieve elementen die voor het verrichten van deze activiteit moet kunnen worden beheerst is: *kennis* van elektrotechniek. Een affectief element is: nauwkeurig en systematisch *willen* werken bij het opheffen van een storing. Een psychomotorisch element is: *vaardigheid* bezitten in het hanteren van gereedschappen. Het vaststellen van discrepanties op het tweede discrepantieniveau vindt plaats door het vergelijken van de aard van de cognitieve, affectieve en psychomotorische elementen die voor de functie noodzakelijk worden geacht met de respectievelijke leer-elementen die in het opleidingsprogramma voorkomen.

• *Derde discrepantieniveau.* Voor het bepalen van het niveau van de onderscheiden cognitieve, affectieve en psychomotorische elementen kan gebruik worden gemaakt van de hiërarchisch gestructureerde taxonomieën van onderwijsdoelstellingen. Met behulp van deze taxonomieën kan bijvoorbeeld worden vastgesteld wat de complexiteit is van de respectievelijke kenniselementen, de mate van internalisatie van affectieve elementen en de mate van coördinatievermogen die nodig is om de psychomotorische handelingsmodellen te kunnen uitvoeren.

Het proces van gestructureerde communicatie is vervat in onderstaand model. Kenmerkend voor dit communicatiemodel zijn de drie niveaus van discrepantie tussen onderwijs en beroepspraktijk. Daarnaast kent het model een opbouw in 10 fasen.

Het onderscheiden van de cognitieve en psychomotorische elementen van een hoofdactiviteit kan reeds met grote problemen gepaard gaan. Nog moeilijker ligt dit bij de affectieve aspecten van de hoofdactiviteiten. Deze kunnen over het algemeen slechts in de vorm van een adjectief in de activiteitsomschrijving worden opgenomen. Bepaalde activiteiten moeten snel, zorgvuldig, betrouwbaar, nauwkeurig, systematisch enz. worden verricht, waarbij deze uitspraken sterk normatief aandoen, wat nadelig kan zijn voor de „hardheid” waarmee een activiteit geformuleerd moet

7) Bakkenist, Spits & Co, *Functiewaardering, instructies ten behoeve van het beschrijven en waarderen van functies*, Amsterdam, 1971.

8) Instituut voor Toegepaste Sociologie/Bakkenist, Spits & Co, *Aansluiting onderwijs-beroepspraktijk*, hoofdstuk III, Nijmegen/Amsterdam, 1973.

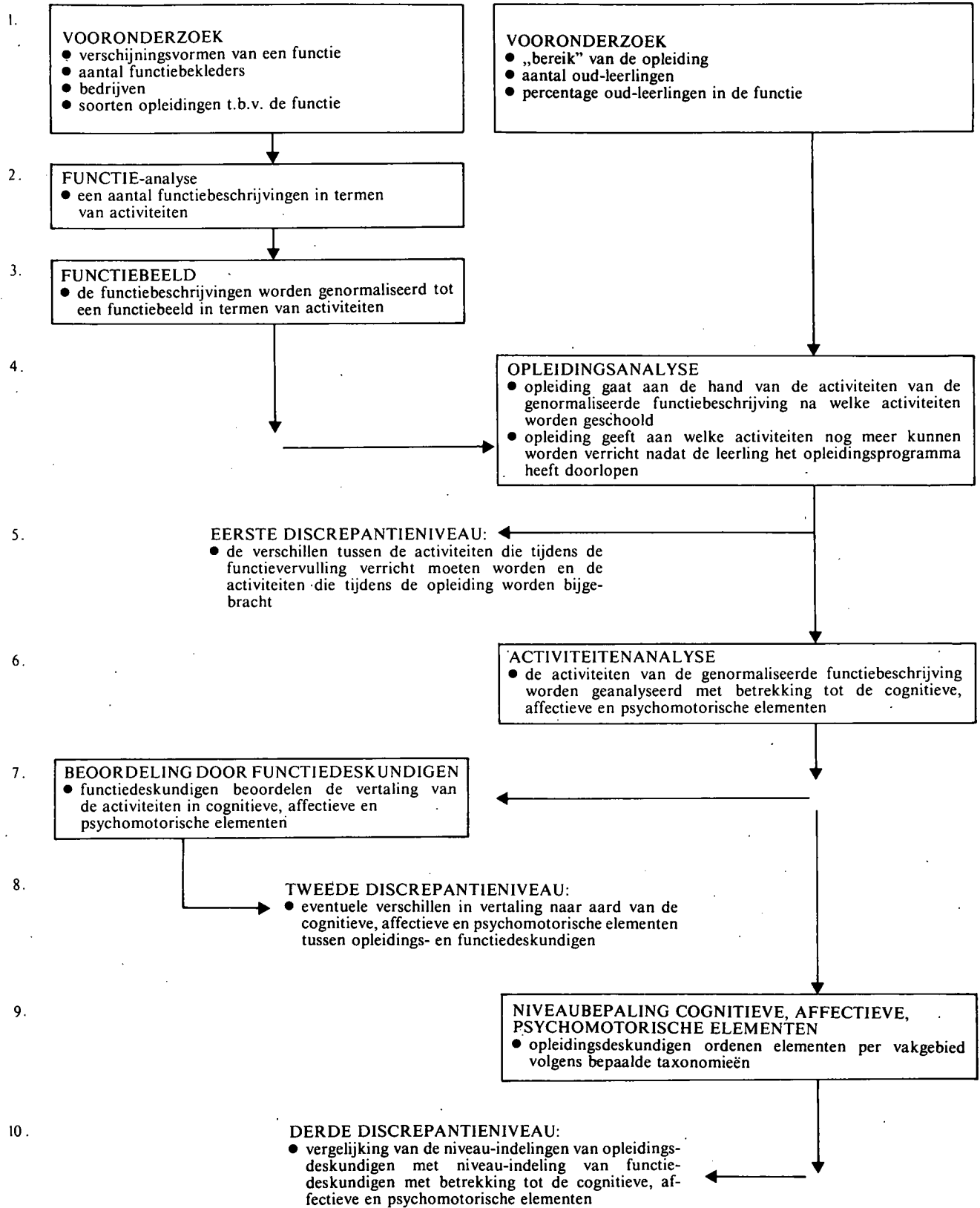
9) Hierbij wordt gebruik gemaakt van de respectievelijke taxonomie van Bloom, Krathwohl en Dave.

10) Instituut voor Toegepaste Sociologie/Bakkenist, Spits & Co, *Aansluiting onderwijs-beroepspraktijk*, hoofdstuk IV, Nijmegen/Amsterdam, 1973.

Onderscheiden fasen in het communicatiemodel met betrekking tot de relatie onderwijs-beroepspraktijk

Functiekant

Opleidingskant

worden. Het constateren van discrepanties op zich is niet de doelstelling van een aansluitingsonderzoek. Het gaat met name om de evaluatie en de interpretatie van de gevonden discrepanties in relatie tot het opleidingsprogramma en de functievervulling.

Toepassing van het communicatiemodel in de praktijk

Het in de vorige paragraaf beschreven communicatiemodel is in de praktijk toegepast op een functie in de bouw- nijverheid, en wel de functie van kraanbestuurder, om na te

gaan of de belangrijkste principes van het model te realiseren zijn. Hiervoor is het model inhoudelijk geëxpliciteerd waarbij speciale aandacht is besteed aan het uitwerken van de methode van functie- en opleidingsanalyse en het ontwerpen van vragenlijsten en checklijsten. De analyse is uitgevoerd tot en met het tweede discrepantieniveau, waarbij bepaalde verschillen naar voren zijn gekomen. Bij de evaluatie van de resultaten van de inhoudelijke opvulling van het communicatiemodel dient ten aanzien van de interpretatie van de gevonden discrepanties tussen opleiding en beroepspraktijk de nodige voorzichtigheid te worden betracht, omdat slechts een zeer beperkt aantal van de factoren die van invloed waren op de mate van aansluiting, in dit onderzoek werden betrokken. Uit een evaluatie van de resultaten van het communicatieproces kunnen de volgende algemene conclusies worden getrokken:

- functie-eisen en onderwijsdoelstellingen kunnen operationeel worden gemaakt in de vorm van activiteiten en worden geanalyseerd naar aard en niveau van de cognitieve, affectieve en psychomotorische elementen;
- functie-eisen en onderwijsdoelstellingen kunnen daardoor met elkaar worden geconfronteerd en als gevolg daarvan kunnen er discrepanties worden vastgelegd waarbij met name gelet dient te worden op de bedoelde en de onbedoelde discrepanties; bedoelde discrepanties hebben betrekking op die elementen van de functie waarop de opleiding geen voorbereiding wil zijn. Onbedoelde discrepanties betreffen elementen van de functie die in het opleidingspakket opgenomen zijn, maar die niet aansluiten op de functie-inhoud;
- door de gestructureerde communicatie tussen onderwijs en beroepspraktijk kan onderling overleg gericht plaatsvinden, waardoor na analyse van de discrepanties een beter inzicht ontstaat in de aansluitingsproblematiek;
- op basis van dit inzicht kunnen maatregelen worden getroffen die de aansluiting kunnen bevorderen;
- door groepen functies (bijv. bedrijfstakgewijs) en de daarop gerichte opleidingen op deze wijze te analyseren kan inzicht worden verkregen in de beroepsstructuur en de onderwijsstructuur in termen van activiteiten en leerelementen.

Hierbij dient te worden opgemerkt dat bij de uitvoering van een dergelijk aansluitingsonderzoek het communicatiemodel steeds inhoudelijk zal moeten worden opgevuld. Er is nog een aantal specifieke problemen die naar aanleiding van het genoemde onderzoek nader dienen te worden uitgewerkt, te weten:

- analyse van de discrepantiemeting op het derde discrepantieniveau; dat wil zeggen het relatieve niveau van de leerelementen, dient nader te worden uitgewerkt;
- het bepalen van de aard en het niveau van de affectieve (houdings-) en psychomotorische elementen dient nader te worden onderzocht.

Door toepassing van het model op functies die in de nabije toekomst in sociaal, economisch en technologisch opzicht een belangrijke ontwikkeling (zullen) doormaken, kan eveneens inzicht worden verkregen in toekomstige scholingseisen. De op deze wijze verkregen gegevens kun-

nen dan een bijdrage leveren in het kader van bijvoorbeeld een kwalitatief arbeidsmarktbeleid op lange termijn.

Samenvatting

Samenvattend kan worden gesteld dat de aansluitingsproblematiek tussen onderwijs en beroepspraktijk betrekking heeft op de mate waarin er een wederzijdse afstemming dient te zijn van de beide systemen. Indien in principe wordt aanvaard dat er zo'n afstemming dient te bestaan, dan is het noodzakelijk na te gaan welke factoren deze aansluiting mede bepalen. Daarvoor zijn in eerste instantie drie belangrijke factoren onderkend, te weten het onderwijs met zijn inhoudelijke en organisatorische aspecten, de beroepspraktijk waar de werkorganisatie naar eigen inzicht functie-eisen formuleert en als derde de beroepsbeoefenaar zelf, die met zijn ervaring, aanleg en opleiding mede de feitelijke aansluiting tussen onderwijs en beroepspraktijk realiseert. Verder is getracht duidelijk te maken dat de aansluitingsproblematiek twee duidelijk van elkaar te onderscheiden dimensies kent, namelijk het kwalitatieve aspect (deskundigheden bijgebracht tijdens de opleiding versus deskundigheden gevraagd in de functie) en het kwantitatieve aspect, waarbij het gaat om aantallen abituariëten en aantallen functies.

Daarna is de problematiek toegespitst op het kwalitatieve aspect van de aansluitingsproblematiek, waarbij de basis wordt gevormd door de confrontatie van functie-eisen met onderwijsdoelstellingen. Deze confrontatie dient via een gestructureerd communicatieproces te verlopen waarbinnen een aantal fasen is te onderkennen. De eerste fase heeft betrekking op de vergelijking van datgene waarvoor men in staat is na beëindiging van het onderwijsprogramma en datgene wat verlangd wordt in de beroepspraktijk in termen van activiteiten.

Voor deze analyse, het expliciteren van activiteiten, kan gebruik worden gemaakt van een (aangepast) functieclassificatiesysteem. Daarna dienen deze activiteiten te worden „vertaald” in cognitieve (kennis), affectieve (houdingen) en psychomotorische (vaardigheden) elementen, waarbij gebruik kan worden gemaakt van taxonomieën van onderwijsdoelstellingen op overeenkomstige gebieden. Het resultaat is dat de geanalyseerde activiteiten geïnterpreteerd worden naar de aard en het niveau van de respectievelijke kennis, houdingen en vaardigheidselementen. Hiermee is de mogelijkheid ontstaan om te vergelijken wat het bedrijfsleven of de overheid verlangt en wat het onderwijs verzorgt aan scholing voor bepaalde beroepen of functies. Eventuele gevonden verschillen dienen geïnterpreteerd te worden tegen de achtergrond van die factoren die mede de aansluiting tussen onderwijs en beroepsuitoefening beïnvloeden, waarbij discrepanties bedoeld of onbedoeld kunnen zijn. Het zijn met name de onbedoelde discrepanties die onderwerp van overleg dienen te zijn tussen het onderwijs en de beroepspraktijk en waar aanpassing van onderwijsprogramma's en functie-inhoud tot stand kunnen komen.

A. C. Gravendeel
G. Krijnen

Schakel bij vacatures voor leidende functies steeds ESB in: in vrijwel elk groot bedrijf wordt dit blad veelvuldig gelezen.

Advertentie-opdrachten te richten aan:

ADVERTENTIE-AFDELING ESB, POSTBUS 42, SCHIEDAM, TELEFOON (010) 26 02 60

Modellen in de Nederlandse stedelijke en regionale planningpraktijk

H. BEKE-VOGELAAR
K. CLEMENT
N. DE GROOT
R. MAAS

Ten behoeve van een studie over het gebruik van modellen als hulpmiddel bij de regionale politiek enquêteerden de auteurs van dit artikel, allen studenten aan de Erasmus Universiteit Rotterdam, afstudeerrichting ruimtelijke economie, een honderdtal instellingen over het gebruik van wiskundige modellen voor de planning 1). In dit artikel bespreken zij een aantal modeltypen die in die enquête veelvuldig werden genoemd, zoals het input-output-model, het simulatiemodel, het ruimtelijke interactiemodel en het lineaire-programmeringsmodel. Vervolgens worden bij deze modellen enkele kanttekeningen geplaatst. De conclusie is dat de meeste modellen in een experimenteel stadium verkeren, waardoor niet altijd volledig wordt beantwoordt aan de hoge verwachtingen die o.a. in de theorie worden gewekt. In de praktijk blijken er technische, methodologische, sociale en organisatorische problemen te bestaan.

Een oud Chinees spreekwoord luidt: „voorspellen is buitengewoon moeilijk, vooral met betrekking tot de toekomst”. De huidige samenleving is door een aantal factoren (schaalvergroting, interdependentie, versnelde verandering, meer openheid en inspraak) dermate complex geworden, dat zij grote beleidsonzekerheid in de hand werkt. Planning, het voorbereiden van de te nemen beleidsbeslissingen, heeft tot doel deze onzekerheid te verminderen 2). Dit vereist een voortdurende dialoog met de toekomst, want beslissingen die nu genomen worden, vooral die met betrekking tot ruimtelijke ordening, oefenen invloed uit op vele aspecten van het leven in de toekomst. Daarom is dan ook een multidisciplinaire en vooral een systematische benadering het meest verantwoord.

Om na te gaan in hoeverre bij deze systematische benadering *mathematische modellen* gebruikt worden, is begin vorig jaar een enquête gehouden onder een honderdtal instellingen, zoals adviesbureaus, overheidsinstellingen (Provinciaal Planologische Diensten, Economisch Technologische Instituten, CPB, NS, RPD) enz.) en de afdelingen Stadsontwikkeling van de vijftig grootste steden. Het zou hier te ver voeren om in te gaan op de specifieke uitkomsten van deze enquête, maar wellicht geeft tabel I aan de hand van enkele markante modellen een indruk welke aspecten van belang zijn.

In dit artikel zullen we kort ingaan op een aantal veel gebruikte modeltypen, terwijl we tevens een aantal kritische kanttekeningen zullen plaatsen bij modelgebruik in het algemeen.

Input-output-modellen

Input-output-analyse is een beschrijving van de economische structuur van een gebied met behulp van stromen van leveringen tussen sectoren en/of regio's. Ze tracht een verband te leggen tussen de hoeveelheid van elke produktiefactor (input), die vereist is voor de produktie van een groep economische goederen (output). Men gaat er vanuit dat er bepaalde vaste verhoudingen tussen input en output bestaan, welke men technische coëfficiënten noemt.

Input-output-analyse is o.a. toegepast voor het integraal

structuurplan Noorden des Lands en voor het doorrekenen van structuurveranderingen in de Rijnmondeconomie door het Openbaar Lichaam Rijnmond. Gebrek aan gedetailleerde regionale statistieken bemoeilijkt de analyse van effecten van beleidsmaatregelen (bijv. investeringsheffing) en van schokken van buitenaf (bijv. de olieboycot).

Verdere uitbouw van het klassieke input-output-model is noodzakelijk om zijn realiteitsgehalte te verhogen: zo moet men meer rekening houden met schaalvoordelen, technische ontwikkeling, ruimtelijke aspecten, invloed van prijswijzigingen en de heterogeniteit van sectoren. Een aantal van deze bezwaren wordt gedeeltelijk ondervangen door het z.g. attractiemodel, dat op het Nederlands Economisch Instituut is ontwikkeld. In dit model wordt ook aandacht geschonken aan aanbodfactoren, hetgeen in het traditionele model niet het geval is.

Simulatiemodellen

Simulatie is het onder wisselende omstandigheden herhaald uitvoeren van een aantal vastgelegde rekenregels tussen variabelen, die een proces modelmatig beschrijven 3). Simulatiemodellen worden gekenmerkt door: beschrijving van de werkelijkheid in modelvorm, dynamiek, operationaliteit, complexiteit, mogelijkheid tot computerverwerking, variabele parameters en een analytisch doel. Simulatie biedt vooral mogelijkheden, wanneer weinig of gebrekkig regionaal of stedelijk cijfermaterieel voor handen is en dus geen bevredigende resultaten via tijdreeksen en crosssecties verkregen kunnen worden. De coëfficiëntenvulling van het model is vaak niet alleen gebaseerd op empirie, maar ook op de mening van deskundigen; het model is daarom een min of meer kunstmatige weergave van de

1) H. Beke-Vogelaar, K. Clement, N. de Groot en R. Maas, *Kwantitatieve methoden bij stedelijke en regionale planning*, februari 1974, Erasmus Universiteit Rotterdam.

2) J. G. Lambooy, *Redelijke regionale politiek*, L. H. Klaassen, *Regionale economie*, Groningen, 1972.

3) L. A. Broer en Vandepitte, *Simulatiespelen als illustratie*, *Intermediair*, 26 oktober 1973.

Tabel 1. Een poging tot een systematische indeling van enkele belangrijke toegepaste modellen

I = Toepassingsveld
 II = Tijdslemt
 III = Aggregatieniveau van economische sectoren
 IV = Gebruiksdoel
 V = Hulptechnieken

Modeltechniek	Naam van het model	I	II	III	IV	V
		Bevolking Economie Grondgebruik Verkeer Milieu	Statisch Compuatief statisch Dynamisch	Disagregatie Aggregatie	Beschrijven Verklaren Voorspellen	Decisie Voorstellen
Input-output-modellen	Ec. Structuurmodel, Rijnmond	x	x	x	x x x	x x x
	Attractiemodel (NEI)	x	x	x	x x	x x
Simulatie-modellen	Model Bouwcentrum	x x x		x	x x x x	x x x
	Dyn. Stedelijk model (NEI)	x x		x	x x x x x	x x x
	Reg. Arb. markt model (CPB)	x x		x	x x x	x x x
	TNL-Kernen model (RPD)	x		x	x x	x x
Ruimtelijke interactie	Zwaartekrachtmodel		x		x x	
	Activ. Allocatiemodel	x x x x	x		x x	x
Lineair programmeren	Urbanicsmodel (Berenschot)	x x x x	x			x x
	Mintopmodel (Stad en Landschap)	x x	x		x	x

werkelijkheid. Varianten van simulatie werden in Nederland o.a. toegepast door het Bouwcentrum met betrekking tot de agglomeraties Eindhoven en Twente en door het NEI voor de stedelijke ontwikkeling van 's-Gravenhage. De gebruikte methode herinnert aan de toepassing van Forrester en Meadows in het rapport van de Club van Rome.

Verder werkt het CPB met het z.g. arbeidsmarktmodel voor regionale analyse (RAM), een voorloper van het in ontwikkeling zijnde breder georiënteerde regionaal economisch model (REM). De RPD hanteert het kernenmodel o.a. ter berekening van de gevolgen voor de bevolkingsverdeling van een tweede nationale luchthaven op een 16-tal alternatieve plaatsen.

Volgens Botman 4) liggen de grootste voordelen van de aanpak via systeemanalyse en simulatietechnieken in de mogelijkheden om consequenties van veranderingen in het aan de simulatie ten grondslag liggende experiment of model, snel te overzien en ook om niet vermoede gevolgen te ontdekken.

Ruimtelijke interactiemodellen

Ruimtelijke interactiemodellen analyseren de stromen tussen verschillende zones van een studiegebied als een functie van de ruimtelijke structuur. In de praktijk worden ze algemeen gebruikt voor het doorrekenen van structuurplannen om bij gegeven spreiding een optimale infrastructuur vast te stellen. Hiervoor is een inzicht in het verplaatsingspatroon noodzakelijk. Het verkeers- en vervoersmodel bestaat uit vier opeenvolgende deelmodellen: het *rit-productiemodel* (waarin het oorsprongs-bestemmingspatroon wordt vastgesteld), het *ritdistributiemodel* (waarin men de verkeersstromen tussen iedere zone afzonderlijk berekent; bijv. met behulp van een zwaartekrachtmodel), het *modal-split-model* (waarin de verplaatsingen worden verdeeld naar de verschillende vervoerswijzen) en tenslotte het *toedelingsmodel* (waarin de verkeersstromen aan het bestaande of geplande wegennet worden toegewezen).

De op het zwaartekrachtprincipe gebaseerde *activiteiten-allocatiemodellen*, geven een integrale benadering van interactie én ruimtelijke structuur. Het toepassen van het zwaartekrachtprincipe heeft echter als bezwaar dat het gedrag van stedelijke en regionale systemen analoog wordt verondersteld met fysische systemen. Wilson heeft door middel van een statistische aanpak getracht een meer bevredigende theoretische interpretatie van de resultaten te geven. Bovenvermelde modeltypen worden vooral toegepast met betrekking tot verkeersproblemen door gespecialiseerde projectbureaus, RPD, NEI, TNO, NS (bijv. voor de Schiphollijn) enz.

Lineaire-programmeringsmodellen

Lineaire programmering (LP) is de analyse van problemen, waarin een lineaire functie van variabelen wordt geoptimaliseerd, waarbij deze variabelen onderworpen zijn aan een aantal restricties in de vorm van lineaire ongelijkheden. Een LP-model bestaat uit een *doelstellingsfunctie* (een lineaire functie van een aantal variabelen die geoptimaliseerd moet worden), een stelsel *restricties* (dit zijn lineaire ongelijkheden en/of gelijkheden waaraan de optimale oplossing moet voldoen) en een *dual model* (dit model levert de schaduw-prijzen van de restricties uit het primale model). De schaduw-prijzen en een eventuele gevoeligheidsanalyse zijn hulpmiddelen om de invloed van de ingebrachte gegevens te bepalen. Is de invloed groot, dan is er reden om deze informatie nauwkeurig na te gaan en eventueel aan te vullen.

Kenmerkend voor LP-modellen is, dat ze naar een eind-situatie toewerken, een soort ideaaltoestand in bijv. 1980, welke vastgelegd wordt in een streekplan of structuurplan. Te weinig wordt dan aandacht besteed aan de processen, want vaak ontbreekt een tijdschema.

LP-modellen worden steeds vaker toegepast op gemeentelijk niveau, bijv. het Urbanics model van het International Institute of Urban Studies in Tel-Aviv en het planologisch rekenmodel in Rotterdam, Utrecht, Purmerend en Nuenen). Het adviesbureau „Stad en Landschap”, ontwikkelde het MINITOP-groei-strategiemodel, dat tot doel heeft een zodanig bouwprogramma op te stellen, dat de tijdelijke inwonertop van een nieuwe wijk als gevolg van demografische oorzaken minimaliseert.

Enkele kanttekeningen bij het modelgebruik

Het gebruik van modellen is een middel om de beleidsvoorbereiding rationeler te maken; ook al verkeert een model in een experimenteel stadium, toch geeft het richting aan het denkproces. Aan de hoge verwachtingen die in de theorie zijn gewekt, wordt echter niet volledig beantwoord. Problemen bij het modelgebruik zijn zowel van technische, methodologische, sociale als van organisatorische aard.

Technische en methodologische problemen

Voorwaarde voor het gebruik van wiskundige modellen

4) J. J. Botman, *Dynamics of housing and planning*, Bouwcentrum, Rotterdam, 1973.

als hulpmiddel bij beleid is de aanwezigheid van betrouwbare statistische input. Vaak wordt gewerkt met verouderd cijfermateriaal en soms ontbreekt dit zelfs geheel. Vooral op regionaal en stedelijk niveau ontbreken data: procesbeschrijving en voorspelling op een bruikbaar disaggregatiepeil worden hierdoor zeer bemoeilijkt. Ook wordt vaak gewerkt met modellen en coëfficiënten die op het verleden worden getoetst, maar die men gebruikt voor het doen van voorspellingen.

Bij een groot aantal modellen in de praktijk is de ontwikkeling in de bevolking een belangrijke bron voor veranderingen. Immers, de bevolking vormt de basis voor de planning van de ruimtelijke structuur, werkgelegenheid, woningbouw, volksgezondheid, recreatie, onderwijs enz. Men baseert zich meestal op bevolkingsprognoses die het CBS grotendeels door extrapolatie verkrijgt. Het doortrekken van trends uit het verleden is echter een twijfelachtige zaak; voorspelde het CBS in 1965 nog een bevolking van 21 mln. in 2000, de laatste prognose (juni 1973) spreekt van 15,4 tot 16 mln.

De maatschappelijke structuur zal nooit volledig in een model zijn te vangen. Zo valt bijv. te denken aan de onmogelijkheid tot kwantificering van de psychologische effecten van recreatievoorzieningen of de functie die de vormgeving van een stadscentrum heeft voor haar herkenbaarheid. Wiskundige modellen kunnen er wel toe bijdragen dat beslissingen sneller en eenvoudiger worden genomen. Er zullen altijd echter waarderungen moeten worden uitgesproken. Ondanks de mogelijkheid van optimalisering van prachtige kwadratische of hogere machtsdoelfuncties, waarbij waardeoordelen zijn ingebouwd, doen de meeste pogingen nog te academisch aan.

Wil men een model gebruiken voor de planning, dan dienen bepaalde toekomstverwachtingen over het gedrag en de wensen van de mensen te worden opgenomen. Deze hypothesen (bijv. abstraheren van structuurwijzigingen in het model) dienen expliciet te worden vermeld, opdat over hun validiteit kan worden beslist in ruime kring. Vaak worden veronderstellingen in het geheel niet genoemd of in het gunstigste geval als bijlage bij de presentatie van het model. De manier van presenteren doet maar al te vaak denken aan de kleine lettertjes in de verzekeringsspolis.

Aan de belangrijke begrippen als *waardevrijheid* en *ideologie* met betrekking tot modellen wordt ons inziens (nog) te weinig aandacht besteed. Voor zover deze begrippen wel worden genoemd, ontbreekt een beschrijving van wat men onder deze begrippen verstaat. Het begrip ideologie legt een verbinding tussen de maatschappelijke positie en de opvattingen van een groep. Een ieder die bij de planning (in feite het oplossen van maatschappelijke problemen!) betrokken is, neemt een bepaalde positie in die maatschappij in en zal moeten erkennen dat zijn manier van beschouwing met betrekking tot de oplossing van maatschappelijke problemen op zijn minst beïnvloed wordt door zijn positie. Alhoewel dit misschien wel eens gesuggereerd wordt, lost men dit probleem niet op door de schijnbaar objectieve, waardevrije wiskundige modellen! De modelbouwer zal altijd in zijn model bewust (in een groei-model moet bijv. groei zitten) of onbewust een waarde leggen. We zijn ervan overtuigd, dat dit probleem onoplosbaar is en kunnen daarom alleen maar pleiten voor een volledige explicitering van alle (en dat zijn er veel!) vooronderstellingen, zodat een ieder kan zien vanuit welk perspectief werd gepland. Pas als aan deze voorwaarde is voldaan, kan er sprake zijn van een reële inspraak van de bevolking, te meer daar de bevolking in feite van het wiskundig proces niets behoeft te begrijpen, omdat dit wel objectief kan verlopen.

Een ander aspect van het modelgebruik is het verschuiven van het probleem naar het probleemoplossend middel. Het probleem (moet er economische groei zijn?; moet een binnenstad wel gereconstrueerd worden?) wordt niet of nauwelijks als probleem herkend. Waarom het meestal gaat is: hoe realiseer ik mijn binnenstadsreconstructie, mijn econo-

mische groei enz. Het gevaar van een eendimensionale technocratische benadering is zeker niet denkbeeldig. Zo dachten een aantal jaren geleden nog weinigen over bijvoorbeeld problemen met betrekking tot de economische groei, de binnenstad, het energieverbruik en de milieuverontreiniging.

Sociale en organisatorische problemen

Over de mogelijkheden ter vergroting van de *inspraak* in geval van modelgebruik wordt in het algemeen weinig vermeld. Omdat de burger echter niet is geïnteresseerd in de mathematische aspecten van het model, is het voor de inspraak noodzakelijk, dat er naast de technische rapporten ook een begrijpelijke verbale versie bestaat om schrik-effecten bij leken te voorkomen.

De extra *kosten* die het modelgebruik met zich brengen, worden in het algemeen als een nadeel beschouwd. Als men echter de totale kosten van planvoorbereiding in aanmerking neemt, vallen deze kosten nagenoeg weg. Het werken met een LP-model is zelfs relatief goedkoop; het verkrijgen van een oplossing vergt meestal niet meer dan enkele honderden gulden per computerrun.

Wat betreft het verband tussen *interne organisatie* en modelgebruik, wijst Van den Wall Bake 5) erop, dat bij toepassing van een nieuw hulpmiddel (het wiskundig model), meestal vrij plotseling wordt ingegrepen in het bestaande patroon van activiteiten en machtsverhoudingen. Hoge eisen worden gesteld aan de capaciteit en de kwaliteit van de organisatie, waarbinnen en waarvoor met modellen wordt gewerkt. Dit heeft een belangrijk effect op de structuur en het management van die organisatie. Anders gezegd: „Een model toepassen, als er niet een minimale potentie aanwezig is, het model te begrijpen, te accepteren en te gebruiken, leidt tot een laag rendement op de investering in kapitaal en know-how”. De vaak noodzakelijke stafuitbreiding wordt gezien als een ernstig bezwaar tegen modelgebruik.

Een ander organisatorisch probleem is de wrijving, die kan optreden tussen de beslissingsvoorbereiding door deskundigen en de werkelijke gang van zaken bij het beslissingsproces; m.a.w. de beslissers houden nauwelijks rekening met de bereikte resultaten, gevoelsmatige argumenten blijven een grote rol spelen.

Modelkeuze

In het algemeen kan men verschillende modellen gebruiken om eenzelfde systeem te beschrijven. De veronderstelling, dat slechts één van deze juist kan zijn, is moeilijk verdedigbaar. De uiteindelijke keuze hangt af van het belang dat men hecht aan criteria als: mate van aggregatie, predictieve waarde, mogelijkheid tot het aangeven van beleidsinstrumenten, relatieve eenvoud enz.

Is inzicht gewenst in de economische structuur van een stad of regio, op een gedisaggregeerd niveau, dan komt een input-output-model in aanmerking; gaat het om inzicht in de ruimtelijke structuur, dan een interactiemodel; wil men inzicht krijgen in processen, dan ligt het voor de hand (dynamische) simulatiemodellen te gebruiken; wil men bepaalde normatieve uitgangspunten optimaliseren, dan een LP-model. Zo eenvoudig ligt het echter niet altijd. Ten eerste kan een model vaak voor meerdere doelen worden gebruikt en ten tweede is een scherp onderscheid tussen de genoemde modellen niet te maken. De ontwikkeling van de laatste jaren maakt bijv. een scherp onderscheid tussen interactiemodellen (die men probeert te dynamiseren) en simulatiemodellen onmogelijk.

5) Van der Wall Bake, *Organisatorische aspecten van het gebruik van wiskundige modellen in de ruimtelijke ordening*, Referaat, Utrecht, 23 maart 1973.

In de praktijk is een discussie gaande omtrent de voorkeur voor simulatiemodellen t.o.v. programmeringsmodellen of omgekeerd. LP-modellen zouden directer aansluiten bij de beleidsproblematiek dan simulatiemodellen, omdat de numerieke waarden van de instrumentvariabelen direct uit het model volgen. LP-modellen geven echter niet een tijdschema of een ontwikkelingspad aan. Het normatieve karakter (dat bij simulatie ontbreekt) zorgt er echter voor dat men aan kan geven wat er behóórt te gebeuren. De discussie wordt o.i. minder relevant, wanneer men bedenkt dat het mogelijk is een combinatie van deze twee modellen te gebruiken. De aard van simulatie maakt haar bijzonder geschikt voor procesanalyse: onverwachte, niet wenselijke tendenties kunnen worden ontdekt bij vooruitberekeningen. Ingrijpen in zo'n niet wenselijke ontwikkeling via normatieve criteria (restricties) en het vaststellen van een *optimale ontwikkeling*, vraagt om het gebruik van programmeringstechnieken. Tevens is het denkbaar, dat zo'n model een sterk gedisaggregeerd niveau bereikt door het inbouwen van input-output-relaties en het onderscheiden van vele ruimtelijke zones.

Naast een discussie over de te gebruiken methode, komt een discussie naar voren over wat de voorkeur moet hebben: de z.g. kleine-aspectmodellen (bijv. bevolkingsprognosemodellen) of de integrale modellen (waarin naast economische, ook ruimtelijke en sociaal-culturele aspecten voorkomen). Kleine-aspectmodellen hebben in het algemeen een te beperkte reikwijdte: te veel invloeden worden geabstraheerd of exogeen verondersteld. Er is sprake van oversimplificatie van de werkelijkheid. Integrale modellen hebben echter als nadelen 6) dat men te complexe problemen oplosbaar wil maken binnen één systeem; overdetaillering en te veel gegevens noodzakelijk zijn; gecompliceerdheid; numerieke onnauwkeurigheid; hoge kosten.

De *Derde nota over de ruimtelijke ordening* staat in het kader van een integrale en planmatige aanpak van het overheidsbeleid. Van oudsher heeft te grote nadruk gelegen op economische planning. Gestreefd wordt nu om meer aandacht te besteden aan ruimtelijke en sociaal-culturele aspecten. Eenzelfde tendens is wenselijk bij het bouwen van modellen. In de economische wetenschap is modelbouw het verst ontwikkeld in vergelijking met andere gedragswetenschappen; vandaar waarschijnlijk het overheersend economisch karakter van de meeste bestaande modellen. Een integraal model of plan moet een beleid mogelijk maken waarbij doelstellingen vertaald kunnen worden in concrete, kwantitatieve taakstellingen. Integraal wil in dit verband zeggen, betrekking hebbend op alle beleidssectoren en hun onderlinge samenhang. Om de bezwaren tegen integrale modellen gedeeltelijk te ondervangen, is wellicht te denken aan de ontwikkeling van deelmodellen, die te zamen een integraal model moeten gaan vormen. Deze deelmodellen kunnen dan afzonderlijk worden gebruikt voor snelle doorberekening van specifieke problemen, terwijl voor een totaalvisie het integrale model wordt gebruikt. Over de vraag welk deelmodel het eerst moet worden ontwikkeld, is een voortdurende dialoog nodig tussen planners en modelbouwers. Het hangt er bovendien van af welke problemen in een stad of regio op een bepaald tijdstip het meest om een oplossing vragen.

Modelpresentatie

Generaliserend kan worden gesteld, dat de meeste gebruikte modellen weinig „openbaar” zijn. Het is opvallend dat de documentatie, niet alleen in eindrapporten, maar ook in meer gedetailleerde publikaties en memoranda, summier is. Er wordt zeker niet gerept over gebreken van het model. Pas via informele contacten is het mogelijk om meer te weten te komen. Enige factoren, die deze gebrekkige informatie in de hand werken zijn: prestige-overwegingen, gebrek aan tijd en mankracht en concurrentie-overwegingen van de

commerciële bureaus. Enerzijds verrichten deze bureaus eigen onderzoek, anderzijds leveren zij „maatwerk” voor opdrachtgevers. Resultaten van het eigen onderzoek komen niet of nauwelijks in de openbaarheid. De modellen zijn voor de adviesbureaus handelswaar en inzicht is pas mogelijk nadat men het model heeft gekocht.

Verbeterde communicatie en documentatie zijn noodzakelijke voorwaarden om vooruitgang te boeken bij de modelbouw. Zowel de sterke als de zwakke kanten van een model zouden moeten worden bekend gemaakt. Congressen en modellendagen bieden de mogelijkheid een model in het openbaar door deskundigen op zijn waarde te laten schatten. Hiernaast is het o.i. nodig, dat er een MODELLENBANK komt, die de gebruikte modellen in Nederland inventariseert en classificeert. Dit is wellicht een taak voor het TNO en/of de RPD (in het kader van het WERON, Werkproces Ruimtelijke Ordening Nederland). Via deze modellenbank kan een betere coördinatie in de modellenbouw worden gerealiseerd.

Besluit

Aan de hand van reacties op de enquête, studiemateriaal en gesprekken, ontstond de indruk dat, generaliserend gesproken, de toepassing van modellen bij stedelijke en regionale besluitvorming nog in de kinderschoenen staat. De indruk bestaat, dat de versnelde toename van het modelgebruik in de laatste jaren een modeverschijnsel is. Enerzijds schijnen modellen bijzonder geschikt voor een „brave new world” met computers, automatisering en ruimte-technologie, die degenen die ermee werken een verbazingwekkende status verlenen. Anderzijds maakt het onbewuste geloof in de magie van symbolen het mogelijk om reeds informeel genomen beslissingen wetenschappelijk gegrond te doen lijken.

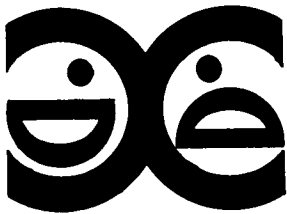
Hoewel het gebruik toeneemt, kan het doel ervan o.i. nooit meer zijn dan *enig inzicht* te verkrijgen in de gecompliseerde werkelijkheid. Beslissen louter op basis van modellen wordt niet gedaan en kan ook nooit gedaan worden; het model is hoogstens een van de vele hulpmiddelen daarbij. Ongetwijfeld worden op theoretisch niveau ongekende hoogten bereikt. De afstand tussen theorie en praktijk lijkt echter niet alleen zeer groot, maar vaak ook onoverbrugbaar, vanwege kosten, gebrek aan cijfermateriaal, mankracht en door het grillige en spannende gedrag van onze samenleving, dat in de modellen wordt weggestyleerd door de terloops genoemde veronderstellingen. Het is een illusie om over enkele jaren voor kleine gebieden voorspellingen of plannen te maken indien van oliesheiks, pandenkrakers, actiegroepen, burgerlijke ongehoorzaamheid, de pil, Wiegeleffecten enz. wordt geabstraheerd.

Wat heeft optimalisatie van een doelstellingsfunctie voor zin, als de planner bepaalt wat de variabelen zijn, die technisch gezien in de functie kunnen worden opgenomen? Bescheidenheid t.a.v. de toepassingsmogelijkheden van modellen in de planningpraktijk is dan ook op zijn plaats.

„Models are undeniably beautiful and a man may justly be proud to be seen in their company. But they may have their hidden vices. The question is, after all, not only whether they are good to look at, but whether we can live happily with them” 7).

Hester Beke-Vogelaar
Kees Clement
Nic. de Groot
Rob Maas

6) D. B. Lee, Requiem for large-scale models, *Journal of the American Institute of Planners*, mei 1973.
7) Kaplan, *The conduct of inquiry*, San Francisco, 1964.

Maatschappelijke behoefte aan academici

DRS. H. J. VAN DE BRAAK

Kortelings is een studie gepubliceerd over *Ontwikkelingslijnen in aanbod en behoefte van academici tot 1990*, een gezamenlijk werkstuk van het Centraal Planbureau, het Centraal Bureau voor de Statistiek en het Ministerie van Onderwijs en Wetenschappen. De hierin gepresenteerde vooruitberekeningen duiden op een toenemend surplus aan academici. Zo wordt voorzichtig geconcludeerd dat rond 1980 van het aanbod aan afgestudeerden bijna 15% niet door de maatschappelijke behoefte wordt gedekt en in 1990 zelfs ca. 40%. Zo'n zorgwekkend perspectief spreekt te meer als we bedenken dat bij ramingen die in 1968 zijn gepubliceerd voor de jaren tot 1980, een situatie werd voorzien, waarin 10 à 15% van de behoefte aan academici niet door het aanbod zou worden gedekt.

Het spreekt vanzelf dat zo'n ommekeer mede veroorzaakt wordt door het fenomeen van de z.g. *varkencyclus*, een term ontleend aan vraag-aanbodperikelen in de veeteelt. Immers, prognoses die wijzen op een verwacht tekort in het aanbod kunnen zich zelf tenietdoen doordat middelbare-schoolabituriënten versterkt reageren op zo'n verwacht tekort, waardoor juist een overschot in plaats van een tekort optreedt. In elk geval is er een „time-lag” van zo'n 7 jaar vooraleer vraag-aanbod-discrepancies zich op de arbeidsmarkt manifesteren. Zulke averechtse effecten zijn theoretisch op te vangen door middel van superprognoses. Hoe het ook zij, het publiceren van vooruitberekeningen blijft uit onderwijs- en arbeidsmarktpolitieke overwegingen een riskante zaak, waar het laatste woord niet over is gezegd.

Momenteel beloopt het percentage werkloze academici, voor zover ingeschreven bij het Bureau Arbeidsvoorziening Academici, ca. 3% van het academici-bestand-met-beroep; een aandeel dat de laatste jaren ook voor de gehele beroepsbevolking wordt geregistreerd. Voor de categorie academici is werkloosheid van deze omvang dan ook een betrekkelijk nieuw verschijnsel. Als zodanig verdient hun probleem niet meer of minder aandacht dan dat

van andere beroepsgroeperingen, ware het niet dat op nogal merkwaardige wijze wordt omgesprongen met het begrip *maatschappelijke behoefte*.

Méer dan effectieve vraag

In het rapport van de Commissie-Dalmulder uit 1968 wordt dienaangaande opgemerkt dat het begrip maatschappelijke behoefte normatief wordt

Deze rubriek wordt verzorgd door het
Sociologisch Instituut van de
Erasmus Universiteit Rotterdam

gebruikt. Gaat men bijvoorbeeld uit van de norm dat elk productiebedrijf met meer dan 25 man personeel behoefte heeft aan een ingenieur, dan is het mogelijk de totale benodigde aantallen te schatten. Men kan ook denken aan de wettelijke verplichting om bij een personeelsbestand van meer dan 750 man een bedrijfsarts in dienst te nemen. Bij dergelijke berekeningen bestaat het probleem in hoeverre de geraamde maatschappelijke behoefte bij voldoende aanbod ook inderdaad wordt geëffectueerd. Dat probleem treedt niet op als men uitgaat van de effectieve vraag naar academici zoals die op de arbeidsmarkt tot uitdrukking komt. Die effectieve vraag is dan niet anders dan het aantal arbeidsplaatsen dat op een bepaald tijdstip op de arbeidsmarkt ter beschikking komt; arbeidsplaatsen die qua niveau en salariering in overeenstemming worden geacht met de opleiding der academici 1).

In het rapport *Ontwikkelingslijnen in aanbod en behoefte van academici tot 1990* wordt, net als in dat van de Commissie-Dalmulder 7 jaar geleden, gemakshalve gewerkt met de effectieve vraag en niet met de maatschappelijke behoefte aan hooggeschoold personeel. Hoewel de ontwikkeling van de effectieve vraag, macro-economisch gezien, min of meer parallel loopt met die van het nationaal inkomen — m.a.w., met een inkomensstijging van $x\%$ gaat een uitbreiding van het aantal academici ge-

paard van eveneens $x\%$ —, meer verfijnde en betrouwbare indicatoren (afgezien van de arbeidsproductiviteit en de bedrijfs(tak)grootte) zoals ten aanzien van de productie- en consumptiestructuur van goederen en diensten ontbreken vooralsnog. In de praktijk vindt de vraagbepaling dan ook plaats aan de hand van ratio's en normgetallen. Dat geldt met name voor sectoren van geïnstitutionaliseerde dienstverlening zoals onderwijs en gezondheidszorg. In het eerste geval wordt de vraagontwikkeling afgeleid uit de geraamde ontwikkeling van de betrokken leerlingen-/studentenaantallen en uit die van de docentenbehoefte per leerling/student (vgl. student/staff-ratio). In het tweede geval wordt op basis van inzichten van vakgenoten gewerkt met normdichtheden, bijv. 2 artsen per 1.000 inwoners of 0,4 tandarts per 1.000 inwoners. Bij andere sectoren van dienstverlening echter is de vraagbepaling nogal speculatief, namelijk het extrapoleren van historische dichtheidscijfers naar de toekomst.

Gegeven de onvolkomenheden in de vooruitberekeningswijzen — men kan zich trouwens in gemoede afvragen of de bestaande informatie niet een al te riskante basis is voor beleidsbeslissingen — blijft de gelijkshakeling van maatschappelijke behoefte (= normatief) met effectieve vraag (= feitelijk) gemakzuchtig en daarmee problematisch. Wat is namelijk het geval? Op 15 mei 1974 heeft de minister van Onderwijs en Wetenschappen, Dr. J. A. van Kemenade, in Nijmegen een redevoering gehouden ter gelegenheid van het vijftigjarig bestaan van de Katholieke Universiteit. In deze feestrede lanceert hij onder meer het idee om een onderscheid te maken tussen open en gesloten studierichtingen én het voorstel om de numerus fixus voor de toelating in het vervolg niet meer afhankelijk te stellen van de onderwijscapaciteit, maar van de maatschappelijke opnamecapaciteit aan

1) Aantallen academici tot 1980; aanbod en behoefte, Staatsuitgeverij, 's-Gravenhage, 1968, blz. 91 e.v.

afgestudeerden 2). Werd de discussie rond de herstructurering tot dusverre gevoerd op basis van (bestreden) rendementsoverwegingen — te groot beslag op de openbare middelen — inmiddels wordt de herstructurering van het wetenschappelijk onderwijs met een nieuw, oneigenlijk argument doorgedrukt, namelijk de verzadiging van de arbeidsmarkt voor steeds meer categorieën academici (terecht is daartegen in recente kamerdebatten geprotesteerd). Van Kemenade zegt dan:

„Die ontwikkelingen maken het m.i. noodzakelijk het beleid van en m.b.t. het wetenschappelijk onderwijs mede af te stemmen op de maatschappelijke behoefte aan bepaalde categorieën academici” . . . „Een dergelijk beleid zal echter slechts verantwoord kunnen geschieden en voor grote groeperingen in de bevolking aanvaardbaar zijn wanneer a. de maatschappelijke behoefte en de daaruit resulterende toelatingsbeperking bepaald wordt door de overheid en niet door de belanghebbende groeperingen, b. er redelijke opleidingsalternatieven bestaan en c. de inkomensverdeling niet dermate ongelijk is dat een dergelijke regeling tot een sterke bevoorordeling van sommigen leidt” (blz. 12, 14).

Laten we deze drie belangrijke voorwaarden voor een te voeren onderwijs-annex arbeidsmarkt- annex inkomensbeleid ten aanzien van (aankomende) academici eens nader bezien.

Het kost weinig moeite zich beroepsgroeperingen voor te stellen die zelf in overwegende mate de maatschappelijke behoefte aan nieuwelingen beïnvloeden, zoals de medici. Wil aan de eerste voorwaarde voldaan zijn dan ligt nationalisatie van de gezondheidszorg kennelijk in het verschiep en dan is het gedaan met het vrije ondernemerschap van artsen. En hoe moet het dan met andere beroepsgroepen, zoals bijv. economen of sociologen? Komt er nu ook een wettelijke verplichting voor het bedrijfsleven om bij een personeelsbestand van zeg meer dan 250 man een bedrijfseconoom of bedrijfssocioloog in dienst te nemen?

Met zijn uitspraak over maatschappelijke behoeftebepaling door de overheid schaatst de minister op zeer dun ijs. Terecht is onder meer door Peper opgemerkt dat de maatschappelijke behoeftebepaling van academisch personeel zich grotendeels onttrekt aan de beheersingsmogelijkheden van de overheid. Hooguit kan de overheid de vraag naar wetenschappelijk onderwijs en daarmee het aanbod op de arbeidsmarkt sturen door hete hangijzers als z.g. positieve selectie, numeri fixi en wat niet al.

In ieder geval moet er klare wijn geschonken worden: *wat* verstaan we onder maatschappelijke behoefte, *wie* bepaalt die behoefte en *hoe* wordt die behoefte bepaald? Wat het eerste betreft, kan ik me hier en daar nog wel enige verborgen werkgelegenheid voorstellen, met name voor die academici die het meest in de knel zitten: te weten de sociale wetenschappers. Een in het oog

Alle bankzaken
80 vestigingen
in Nederland
Affiliatie te New York

(I.M.)

springend voorbeeld is natuurlijk de gezondheidszorg, waar huisartsen zo moeilijk overweg kunnen met psychosociale klachten of de ziekenhuizen, die moeite hebben met kostenbeheersing en met de integratie van ziektebehandeling en ziektebegeleiding. Een ander voorbeeld betreft de Regionale Raden voor de Arbeidsmarkt, doorgaans gezellige praatclubjes en behorend tot de „archipel van commissies”, waarvan het rendement beduidend zou kunnen worden opgevoerd met behulp van een onderzoekbudget en dito mankracht. Ook het parlement, waarvan de leden al zo'n moeite hebben om hun brieven getypt te krijgen, laat staan dat zij op gefundeerde en bevredigende wijze controle uitoefenen op regering annex ambtenarenapparaat, zou gediend zijn met enige „academische” assistentie. Te vaak komt het voor dat kamerleden hun vragen aan de minister moeten baseren op het researchwerk van bepaalde journalisten, met het soms koddige resultaat dat de desbetreffende berichtgeving ongefundeerd blijkt te zijn. Zulke bestrijding van een „politiek van voldongen feiten” 3) lijkt mij bepaald wel in een maatschappelijke behoefte te voorzien. Het idee van een tweetal bureaucratieën (ambtenarenapparaat en parlementair apparaat) is op het eerste gezicht natuurlijk niet zo aantrekkelijk, maar een zeker machts-evenwicht is nog altijd beter dan een machtsoverwicht. Overigens, er is wel geopperd om te komen tot een *herverdeling van arbeidsplaatsen* 4). Wellicht is in dat kader enige potentiële, verborgen werkloosheid binnen departementen over te hevelen naar een te creëren wetenschappelijk apparaat ten behoeve van de kamerleden.

Al met al is de maatschappelijke behoeftebepaling van academisch personeel geen zaak die we met een gerust hart over kunnen laten aan de bewindsvan van Onderwijs en Wetenschappen alléén. Als hij dan zo nodig het terrein van zijn ambtsgenoten van met name Sociale resp. Economische Zaken moet penetreren, dan lijkt mij een geïntegreerde benadering wel het minste wat

men mag verwachten. De geschetste presentatie van een quasi-arbeidsmarkt-beleid geeft te denken. In elk geval wrekt zich weer het ontbreken van een behoorlijke onderwijssectorplanning en van een sociaal-economische facetplanning. Wat het eerste betreft, door De Groot is met reden gewezen op de ontoereikende planningprocedure. Wat het tweede betreft, het is bepaald opvallend dat de werkgroep die het recente rapport over de arbeidsmarkt voor academici heeft geproduceerd niet is vertegenwoordigd door het Sociaal-Cultureel Planbureau, een instelling die bij uitstek geacht mag worden ideeën en plannen te kunnen ontwikkelen over zoiets als de maatschappelijke behoefte aan academici 5).

Kennis en inkomen

We komen nu bij de tweede voorwaarde van Van Kemenade, namelijk de beschikbaarheid van *redelijke opleidingsalternatieven*. Als zodanig onderscheidt hij gesloten en open studierichtingen. Bij het eerste type is de behoeftebepaling, zoals we al zagen, betrekkelijk eenvoudig: men baseert zich op het oordeel van de beroepsgenoten. Daarmee wordt in feite de bestaande monopoliepositie van bepaalde beroepsgroepen gevolgd. Immers, alleen vastomlijnde studierichtingen, zoals

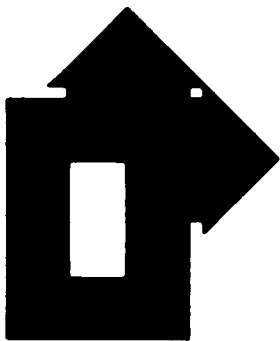
2) J. A. van Kemenade, Over de toekomst van de universiteit, *Hollands Maandblad*, 16e jg., no. 323, oktober 1974, blz. 11-17. Reacties van J. Brugman, T. Drion, A. D. de Groot, Bram Peper en J. C. Traas in *Hollands Maandblad*, 16e jg., no. 326/327, januari-februari 1975.

3) Johan Kortenaar, Nota van de wetenschappelijke twijfel, *De Groene Amsterdammer*, 12 februari 1975, blz. 8, 12.

4) J. A. A. van Doorn, Werkgelegenheidsbeleid of werkverschaffing?, *Beleid & Maatschappij*, 1974, no. 10-11, blz. 293.

5) Zie overigens: *Sociaal en cultureel rapport 1974*, Staatsuitgeverij, 's-Gravenhage, 1975, blz. 108.

6) A. L. Mok, Werkloze wetenschappers; enige aspecten van de arbeidsmarkt voor academici, *Sociaal Maandblad Arbeid*, 29e jg., no. 1, januari 1974, blz. 8-11.

Nieuwe prioriteit

A. F. VAN ZWEEDEN

In het begin van de jaren zeventig zijn wij bij de verdeling van het nationale inkomen steeds meer het zwaartepunt gaan verleggen naar gemeenschapsvoorzieningen. Dat was een bewuste beleidskeuze van regering en parlement. Na de uitbundige consumptiegolf van de jaren zestig waren we immers tot het inzicht gekomen, dat tal van urgente gemeenschapsvoorzieningen ver bij de welvaarts-groei waren achtergebleven. De stoot tot dit veranderde inzicht werd al gegeven door het kabinet-Cals dat in de nacht van Schmelzer ten onder ging, omdat het veel te royaal heette te zijn

met het uitbreiden van de overheidsuitgaven.

De voortgaande en versnelde inflatie bleek vooral de reële groei van de overheidsbestedingen aan te tasten. Aangezien het tegelijkertijd duidelijk werd dat de overheid het inflatietempo niet kon bijhouden door voortdurend de belastingdruk aan te passen, drong de noodzaak zich op afspraken te maken over de verdeling van de nationale inkomensgroei. De vakbeweging nam de verplichting op zich om haar looneisen te matigen, maar eiste in ruil voor dat offer dat de vrijkomende ruimte zou

worden gebruikt voor gemeenschapsvoorzieningen.

Inmiddels is het aandeel van overheidsuitgaven en sociale verzekeringsuitkeringen samen in 15 jaar gestegen van 36% van het nationale inkomen tot 51%. Deze ontwikkeling is niet alleen toe te schrijven aan bewuste beleidsbeslissingen, maar ook aan autonome groei in de sociale-zekerheidssector.

Inmiddels heeft de collectieve sector een omvang bereikt die de vraag doet rijzen of de bevolking en het bedrijfsleven bereid zijn mee te werken aan een verdere overheveling van inkomen. De twee werkgeversverbonden VNO en NCW hebben onlangs een brochure in de openbaarheid gebracht (*Gezond fiscaal beleid*) waarin zij zeggen dat wat hun betreft de grens al overschreden is.

De werkgevers blijken een heel lage dunk te hebben van de volksvertegenwoordiging als zij in hun brochure de opmerking maken dat „de bevolking haar beslissingsbevoegdheid over het verdiende inkomen door de bank genomen al voor de helft heeft moeten afstaan aan de overheid”. Zo'n uitspraak is onthullend voor de misvatting dat gemeenschapsvoorzieningen en sociale verzekeringen geen deel zouden uitmaken van ons aller inkomen en welstand. De „overheid”, die zo maar beslag legt op meer dan de helft van dat inkomen, is de door de bevolking gekozen volksvertegenwoordiging die op grond van democratische besluiten samen met het kabinet beslist over de verdeling.

Het staat belangengroepen uit de bevolking natuurlijk vrij invloed uit te oefenen op de „overheid” om haar beleid om te buigen, maar dan moet daar wel een zuivere argumentatie voor worden gebruikt.

Het kabinet-Den Uyl staat voor een belangrijke en moeilijke beslissing. Het zal bij de keus voor concrete beleidsplannen voor 1976 en volgende jaren moeten afwegen tussen uitbreiding van overheidsuitgaven en verdere lastenverlichtingen voor het bedrijfsleven. De tijdelijke lastenverlichtingen die dit jaar ter bestrijding van de werkloosheid worden toegepast, zullen moeten wor-

die der geneeskunde, slagen erin een numerus fixus af te doen kondigen om daarmee de dreigende „werkloosheid” van hun afgestudeerden te voorkomen 6). Voor deze studierichtingen hanteert de bewindsman dan ook een doorzichtige truc: onderwijscapaciteit = maatschappelijke opnamecapaciteit. Het tegendeel geldt natuurlijk voor de minder vastomlijnde studierichtingen, waar een minder dwingende samenhang bestaat tussen opleiding en beroepsuitoefening.

Het ziet ernaar uit dat het juist de open studierichtingen zullen zijn die te maken krijgen met een toenemende onderwijsvraag, resulterend in toenemende overschotten op de arbeidsmarkt. Eén van de manieren om zo'n absurde situatie te voorkomen lijkt mij te liggen in het creëren van substitutiemogelijkheden tijdens de opleidingsperiode tussen, laten we zeggen, aankomende artsen en sociale wetenschappers. Een en ander consequent aan de gedane suggesties bij de eerste voorwaarde. Sociale wetenschappers zullen ertoe moeten komen om aan te tonen dat ziekte en gezondheid niet het onvervreemdbaar territorium zijn van medici. Er zijn nu eenmaal grenzen aan de deskundigheid van de medici.

De derde voorwaarde van Van Kemenade betreft een *inkomensverdeling* die niet dermate ongelijk is, dat zij leidt tot een sterke bevoordeling van

sommige studierichtingen resp. beroepsgroeperingen. Geheel conform de maatschappelijk gewenste spreiding van macht, kennis en inkomen is het inderdaad zo dat arbeidsmarktpolitiek en onderwijspolitiek slechts voldoende effect sorteren als ook inkomenspolitieke maatregelen worden genomen: maatregelen die onevenredige inkomensverschillen, óók tussen categorieën academici, wegwerken. Als we echter weten dat nog bepaald geen sprake is van een uitdrukkelijke, verticaal-herverdelende werking van de overheidsuitgaven en dat dit als zodanig ook niet wordt nagestreefd, met uitzondering van sociale voorzieningen en volkshuisvesting 7), dan behoeven we ons niet al te veel illusies te maken over de externe democratisering van het wetenschappelijk onderwijs (lees: de voortdurende bevoordeling van sommige studierichtingen).

Alles bijeen genomen, de voortschrijdende academisering van de beroepsbevolking, voor zover als probleem ervaren, vereist een gefundeerde maatschappelijke visie die node gemist wordt in feestrede en vooruitberekening.

H. J. van de Braak

7) J. Varkevisser, *Gelijk en meer gelijk; enkele inkomenspolitieke instrumenten*, Stichting Wetenschappelijk Onderzoek Vakcentrales, Utrecht, 1974, blz. 100.

den verlengd of zelfs verduurzaamd, waardoor ze binnen het kader van het structurele begrotingsbeleid komen te vallen.

Duidelijker dan gebeurd is in de werkgelegenheidsnota kondigde minister Lubbers onlangs, in een rede voor Rotterdamse studenten, een keerpunt aan in het sociaal-economische beleid. Hij sprak zich uit voor een structurele beheersing van de reële arbeidskostenontwikkeling. „Het ziet ernaar uit”, zo zei hij, „dat wij na 1975 meer radicaal dan wij de laatste jaren hebben gedaan, moeten bijsturen. Essentieel is daarbij een vertraging in de stijging van de reële arbeidskosten om zo de versnelde afbrokkeling van de werkgelegenheid een halt toe te roepen. Dat vereist een geïntegreerde arbeidskosten- en inkomenspolitiek”.

In dezelfde context plaatste Lubbers opmerkingen over „stabilisatie van de bereikte welvaart”, en over „het tekort aan eigen vermogen dat in het bedrijfsleven een bottle-neck dreigt te worden voor verdere investeringen”. Lubbers maakt duidelijk dat onder „arbeidskosten” meer moet worden verstaan dan lonen en sociale lasten. Ook de verlenging van de opleidingsduur — en het dientengevolge verminderde aanbod van arbeid — en de doorgaande groei van de Wet op de arbeidsongeschiktheid werken via de belastingen en de sociale premiedruk door in de arbeidskosten. Wil de overheid een bijdrage leveren aan verlaging van die kosten, dan zal ze zelf een groter aandeel moeten nemen in de financiering.

Voor boeken op het gebied van economie, sociologie, recht, medicijnen en techniek:

**WETENSCHAPPELIJKE BOEKHANDEL
ROTTERDAM B.V.**

Waarin opgenomen:
De Wester Boekhandel
Stamboekhandel Rotterdam

Rochussenstraat 223, Rotterdam 3003
Tel. (010) 76 11 88

Vestiging in de Erasmus Universiteit, Complex Woudestein. Tel. (010) 14 55 11, toestel 31 15.

(I.M.)

Er is een opvallende gelijkenis tussen de rede van Lubbers in Rotterdam en die van Den Uyl in Nijmegen. Beiden zijn doordrongen van de noodzaak de inkomenspolitiek af te stemmen op een verminderde groei van het nationale inkomen. In dat vernauwde perspectief past een reële loonontwikkeling die zich niet ver van de nullijn zal kunnen verwijderen en die in elk geval, zoals in de werkgelegenheidsnota wordt gezegd, binnen de groei van de produktiviteit moet worden teruggebracht. Lubbers en Den Uyl verbinden daaraan de noodzaak van een herverdeling van inkomens waarbij vermogensaanwasdeling een rol zou moeten spelen. Lubbers maakte duidelijk dat voor de toekomst het verdelingsbeleid ondergeschikt zal zijn aan het werkgelegenheidsbeleid.

Wij gaan het laatste kwart van deze eeuw in met een nieuwe prioriteit voor het sociaal-economisch beleid waarvan we nog niet zo lang geleden dachten haar definitief te hebben overwonnen:

de oplossing van het probleem van de verminderde werkgelegenheid.

A. F. van Zweeden

esb

Mededeling

Accountantsdag 1975

Op donderdag 17 april a.s., 9.30 uur, houdt het Nederlands Instituut van Registeraccountants (NivRA) haar jaarlijkse Accountantsdag in het Internationaal Congrescentrum RAI te Amsterdam.

Inleidingen worden verzorgd door Jhr. G. Kraijenhoff en W. Kok.

Aanmelden vóór 2 april a.s. Inlichtingen: NivRA, Mensinge 2, postbus 7984, Amsterdam, tel.: (020) 44 02 22.

(Slot van blz. 281)

Regulering van de kapitaalschaarste

uitgewerkt is nu niet ter zake. Essentieel is echter dat in een op te stellen procedure het behoefte-element opbouw van ramingen van *onderaf* inhoudt. Dus decentralisatie.

Tevens is het een belangrijk voordeel dat planmatige aanpak bij het rijk t.a.v. de investeringen van lagere overheden wordt afgedwongen. Wellicht gaan we dan eindelijk in de richting van brede macro-planning waarbij de inspraak en inbreng van lagere overheden is gewaarborgd, zodat een behoorlijke synthese kan ontstaan tussen centrale vaststelling van middelen en de uitgaven-autonomie van de p.b.l. (zie Van Tuijl in *De Nederlandse Gemeente* van 19 juli 1974).

Zover is het echter nog niet. Voorlopig moeten we helaas constateren dat een initiatief-ontwerp van wet, dat behoorlijke decentralisatie-elementen in zich heeft, het zal moeten opnemen tegen sterke centralisatie-tendensen, die verankerd liggen in bestaande plannen van de regering. Dit wetsontwerp staat namelijk op gespannen voet met het wetsontwerp tot wijziging van art. 2 van de Wet kapitaaluitgaven p.b.l. Laatstgenoemd ontwerp, dat in 1972 is ingediend, betrof oorspronkelijk een verscherping van de passage in de Wet K.P.L. inzake het tijdvak van 15 maanden gedurende welke de vaste financiering van langlopende kapitaalwerken verzekerd moet zijn, het loslaten van de vaste kasgeldnorm (25%), het loslaten van vaste minimumbedragen voor deze

kasgeldnorm en voor het bedrag dat vrijgesteld is van de eis van vaste financiering, en tenslotte het aanscherpen van de eis tot consolidatie van vlottende in vaste schuld.

Na kritiek op de centralistische trekken in dit wetsontwerp in de betreffende kamercommissie werd enigszins aan de bezwaren tegemoet gekomen door vaste minimumbedragen te handhaven (nog wel op een hoger niveau) en de vaste kasgeldnorm op tenminste 15% vast te stellen. Hoewel de overige wijzigingen ook soms ten voordele van de gemeenten kunnen worden gebruikt, blijft de kern van de zaak versterking van het centralisme.

Een andere centralisatie-tendens is te bespeuren in de plannen om centrale financiering in het kader van de Wet K.P.L. op grond van andere overwegingen dan een overspannen kapitaalmarkt mogelijk te maken. Deze plannen werden ontvouwd in een brief van de betreffende bewindslieden van eind november 1974, waarin zij duidelijk stelden een veruiming van het toepassingscriterium voor centrale financiering wenselijk te achten ten einde in het belang van het algemeen financieel-economisch beleid de omvang van de leningbedragen van de lagere overheid te kunnen reguleren.

Gezien de controverse centralisatie — decentralisatie kan een interessante discussie tegemoet worden gezien over een wetsontwerp dat uitsluitend ten doel heeft de regulering van de kapitaalschaarste, waarbij een grotere plaats wordt ingeruimd voor de gemeentelijke autonomie door het behoefte-element.

De voorstanders van decentralisatie mogen het zeggen.

F. H. Goudswaard

**RIJKSUNIVERSITEIT
GRONINGEN**

Bij de Vakgroep Sociologische Economie van de Fakulteit der Economische Wetenschappen bestaat een vakature voor een

WETENSCHAPPELIJK MEDEWERK(ST)ER

(vak. nr. LP 750329)

In de vakgroep wordt gewerkt aan een integratie van de economische en sociale wetenschappen, om van daaruit onderwijs en onderzoek te richten op economische verschijnselen.

De taak van de betrokkene zal bestaan uit:

- het deelnemen in een team dat het onderwijs verzorgt; de specifieke onderwijstaak beweegt zich voornamelijk op het terrein van de institutionele (politieke of sociale) economie. Dit vak vormt tesamen met de sociologie en de economische sociologie het hoofdvak in de Sociologisch Economische Studierichting;
- het mee opzetten en uitvoeren van onderzoek op sociologisch-economisch terrein.

Voor de vervulling van deze vakature denken wij primair aan een afgestudeerde ekonomist met kennis van de institutionele economie en van de sociologie; eventueel aan een socioloog (politicoloog) met grondige kennis van economie.

Aanstelling en salariëring zal geschieden overeenkomstig het rangenstelsel van wetenschappelijke medewerkers.

Inlichtingen omtrent deze functie worden gegeven door de sekretaris van de Vakgroep Sociologische Economie, Drs. T. Huppés, tel. 050- 11 75 05, privé 05906-18 86.

Schriftelijke sollicitaties — binnen drie weken — te richten aan het hoofd van de Afdeling Personeelszaken der Rijksuniversiteit, Postbus 72 te Groningen, onder vermelding van het vakaturnummer.

Het Economisch Instituut voor de Bouwnijverheid zoekt ter versterking van zijn staf een

ervaren econometrist

Van deze medewerker wordt verwacht dat hij in teamverband aan de verschillende onderzoeksprojecten gaat deelnemen.

Het E.I.B. heeft ten doel het op onafhankelijke wijze bevorderen van de kennis van economische vraagstukken en verschijnselen die betrekking hebben op, of van betekenis zijn voor de Nederlandse bouwnijverheid in de ruimste zin van het woord.

Aanstelling en salariëring zijn gebaseerd op het rangenstelsel voor wetenschappelijke medewerkers bij Universiteiten en Hogescholen.

Schriftelijke sollicitaties worden ingewacht bij het bestuur van de Stichting Economisch Instituut voor de Bouwnijverheid, Cronenburg 150, Amsterdam-Buitenveldert.

75-041